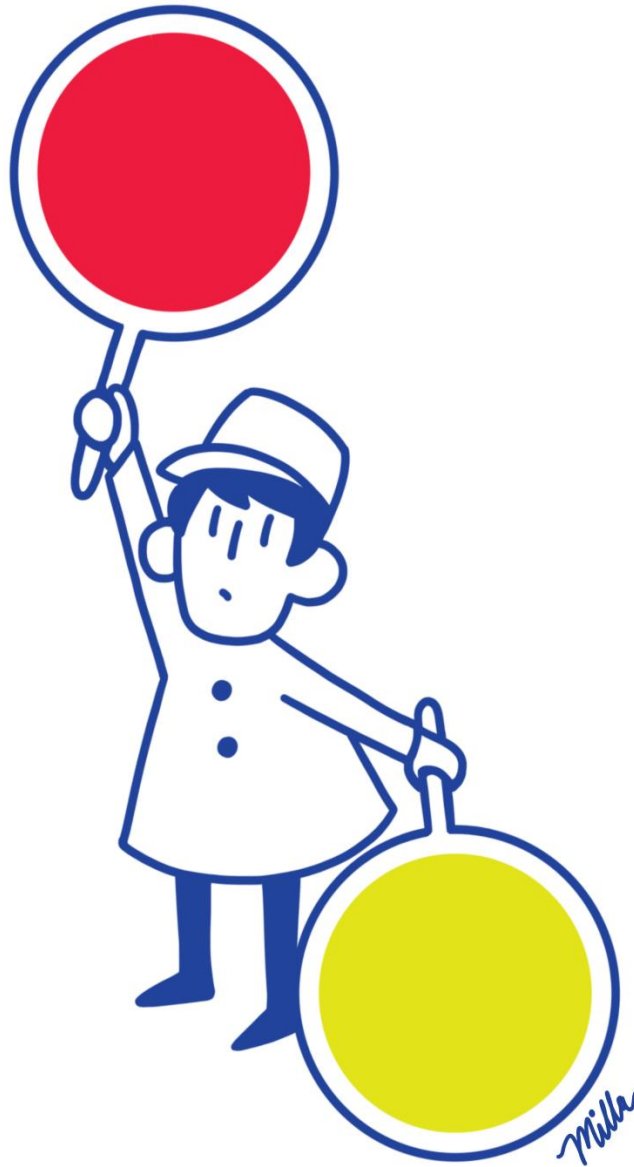

VAN SLAG DOOR DE WISSEL

Gedrag en beleving van kinderen rondom wisseldagen tussen stiefgezinnen

Masterthesis bij de Master Contextuele Benadering

Student: Elle van den Tillart

Begeleider: Corine Clavero

Cohort 20-22

Juni 2022

Abstract

This qualitative research study aims to clarify to what extent loyalty plays a part in the behaviour and experience of children from ages 8 to 13 regarding transition days between stepfamilies. Nine episodes of the program '*Van Vader naar Moeder*' ('From Father to Mother') were analyzed and ten children, dealing with different visitation arrangements, were interviewed about these transition days. In coding it was revealed that children's loyalty is expressed in various ways. Children struggle to express themselves when it comes to transition days, because they fear it could put them into a loyalty conflict. Regularly switching between different living situations can cause annoyance. Children want to see their parents happy, they take care of their parents and worry about them. They can let these worries go when the parent gets a new partner, but more is needed to form a bond with this stepparent. Children do not look forward to the involvement of another parent, because they have two already. Other themes covered are divided into: practical issues, mental strain, stepfamily formation and resources. Increased knowledge, insight and understanding about the transition days will benefit stepfamily members and their environment (including counseling, education). Lastly, advice is given on working with stepfamilies and to members of stepfamilies themselves.

Keywords: qualitative, transition days, stepfamily, loyalty, loyalty expression

Samenvatting

Dit kwalitatief onderzoek wilde duidelijk krijgen in hoeverre loyaliteit een rol speelt bij gedrag en beleving van kinderen in de leeftijd van 8 tot 13 jaar rondom wisseldagen tussen stiefgezinnen. Negen afleveringen van het programma '*Van Vader naar Moeder*' zijn geanalyseerd en tien kinderen, die met verschillende omgangsregelingen te maken hebben, zijn geïnterviewd over deze wisseldagen. Bij het coderen werd duidelijk dat de loyaliteit van kinderen op diverse manieren tot uiting komt. Kinderen laten zich niet gemakkelijk uit over de wisseldagen, omdat ze daarmee in een loyaliteitsconflict kunnen komen. Het steeds wisselen tussen twee woonsituaties wordt door kinderen als vervelend ervaren. Kinderen willen hun ouders gelukkig zien, ze zorgen voor hun ouders en zijn bezorgd om hen. Deze bezorgdheid kunnen ze loslaten als de ouder een nieuwe partner krijgt, maar om een band op te bouwen met de stiefouder, is meer nodig. Kinderen zitten niet te wachten op bemoeienis van een stiefouder; ze hebben immers al twee ouders. Andere thema's die aan bod kwamen zijn ondergebracht in vier kernlabels: praktische zaken, mentale belasting, stiefgezinsvorming en hulpbronnen. Meer kennis, inzicht en begrip over de wisseldagen is van nut voor stiefgezinsleden en voor hun omgeving (hulpverlening, onderwijs). Tot slot worden adviezen voor (het werken met) stiefgezinnen gegeven.

Kwalitatief, wisseldagen, stiefgezin, loyaliteit, loyaliteitsuitingen

Inhoudsopgave

Inleiding	6
Probleemstelling.....	7
Vraagstelling	7
Doelstelling	7
Persoonlijke professionalisering	8
1 Kinderen rondom wisseldagen tussen stiefgezinnen.....	9
1.1 Inleiding.....	9
1.2 Van kerngezin tot stiefgezin	9
1.3 Termen voor de dag waarop kinderen van gezin wisselen.....	9
1.4 Beleving van de wisseldagen door kinderen	10
1.4.1 De ‘wisselwaas’	10
1.4.2 Ander huis, andere regels – steeds weer aanpassen	10
1.4.3 Veranderen van rol en positie.....	10
1.5 Insiders en outsiders	10
1.6 Conclusie	11
2 Over loyaliteit van kinderen in scheidingssituaties en stiefgezinnen	12
2.1 Inleiding.....	12
2.2 Relationele ethiek - over de balans van geven en ontvangen	12
2.3 Loyaliteit.....	12
2.3.1 Loyaliteit is een ‘zijnsgegeven’	12
2.3.2 Existentiële loyaliteit.....	13
2.4 Verworven loyaliteit	13
2.4.1 Loyaliteitsconflicten.....	13
2.5 Parentificatie	13
2.6 Parentificatie en gespleten loyaliteit bij kinderen in scheidingssituaties	14
2.7 Belangen van kinderen in scheidingssituaties en stiefgezinnen	14
2.7.1 Belangen van kinderen in scheidingssituaties	14
2.7.2 Belangen van kinderen in stiefgezinnen.....	15
2.8 Loyaliteitsuitingen signaleren in gesprekken met kinderen	15
2.9 Conclusie	15
3 Onderzoeksmethode	17
3.1 Inleiding onderzoeksmethode	17

3.2	Literatuuronderzoek.....	17
3.3	Empirisch onderzoek met twee dataverzamelingstechnieken	17
3.3.1	Deskresearch – bestaand beeldmateriaal	17
3.3.2	Kwalitatieve interviews.....	18
3.3.3	Data-analyse	18
3.4	Betrouwbaarheid.....	18
3.5	Validiteit	19
3.6	Gerichte steekproef met inclusiecriteria	19
3.7	Kenmerken van de respondenten.....	20
3.8	Verloop van onderzoek.....	20
4	Resultaten	21
4.1	Inleiding.....	21
4.2	Wisselproces in de praktijk.....	21
4.2.1	Organisatie van de omgangsregeling en de wisseldagen	21
4.2.2	Mening van kinderen over de organisatie	21
4.2.3	Spullen.....	22
4.2.4	Verplaatsing van het kind.....	22
4.2.5	Gewenning aan wisselen	22
4.3	Mentale belasting van kinderen door de wisseldagen	23
4.3.1	Acclimatiseren/wennen/geen zin.....	23
4.3.2	Missen	23
4.3.3	Pijn en verdriet	23
4.4	Loyaliteitsuitingen	24
4.4.1	Angst voor of moeite met het niet meer zien van een ouder	24
4.4.2	Klem zitten	24
4.4.3	Niet over (durven) praten, niet weten, zwijgen	24
4.4.4	Onrechtvaardig, niet eerlijk verdeeld	24
4.4.5	Schaamte en schuld	25
4.4.6	Vergoelijken en verdedigen.....	25
4.4.7	Zorgen om en voor ouders	25
4.4.8	Overige loyaliteitsuitingen	25
4.5	Stiefgezinsvorming.....	26
4.5.1	Band met stiefouder	26

4.5.2	Band met nieuwe broers en zussen	26
4.5.3	Samenwonen als stiefgezin	26
4.5.4	Nadelen stiefgezin	26
4.5.5	Voordelen stiefgezin	27
4.6	Hulpbronnen	27
4.6.1	Steunende activiteit of houding.....	27
4.6.2	Steun van huis- of knuffeldier	27
4.6.3	Steunfiguur	28
4.6.4	Professionele hulp	28
4.7	Conclusie	28
5	Conclusie en discussie.....	30
5.1	Aanleiding	30
5.2	Conclusie	30
5.2.1	Wisselen tussen stiefgezinnen	30
5.2.2	Loyaliteitsuitingen en tekenen van parentificatie.....	30
5.2.3	Stiefgezinsvorming.....	31
5.2.4	Praktische en mentale uitdagingen	32
5.2.5	Hulpbronnen.....	32
5.3	Discussie	32
5.3.1	Beperkingen	32
5.3.2	Externe validiteit	33
5.3.3	Verklaring uitkomsten.....	33
5.4	Aanbevelingen	33
5.4.1	Voor de praktijk	33
5.4.2	Voor vervolgonderzoek.....	34
	Bronnen	35
	Bijlage 1 – Tabel met deelvragen.....	39
	Bijlage 2 – Interviewleidraad	41
	Bijlage 3 – Kernlabelschema.....	44
	Bijlage 5 - Tabel met kenmerken van de respondenten	48
	Bijlage 6 – geselecteerde Tv-uitzendingen ‘Van Vader naar Moeder’	49

INLEIDING

In Nederland neemt het aantal stellen met minderjarige kinderen dat uit elkaar gaat, elk jaar toe. In 2016 betrof het zo'n 50.000 koppels en 86.000 kinderen (Ter Voert, 2020). Sinds 2009 zijn ouders bij wet verplicht om een ouderschapsplan op te stellen (Berends & Buimer, 2020; Ter Voert, 2020; Van der Valk, De Boer et al., 2020), waarin afspraken over de kinderen en de omgangsregeling beschreven staan. Met deze wet beoogde de overheid het aantal problematische scheidingen terug te dringen, maar de problemen rondom scheidingen zijn juist ernstiger geworden (Groenhuijsen, z.d.). Volgens de Richtlijnen Jeugdhulp en Jeugdbescherming is er zelfs een toename van het aantal complexe scheidingen, waarbij, door de voortdurende conflicten, het belang van de kinderen niet langer wordt gezien (Van der Valk, Van den Berg et al., 2020).

Kinderen van gescheiden ouders zijn oververtegenwoordigd in de jeugdhulpverlening (Ter Voert, 2019). Ze hebben gemiddeld twee keer zoveel problemen als kinderen uit intacte gezinnen (Van der Valk, Van den Berg et al., 2020). In de eerste twee jaar na de scheiding kunnen deze kinderen te maken krijgen met emotionele, sociale, lichamelijke, gedrags- en schoolproblemen (Van der Valk, Van den Berg et al., 2020). Met de meeste kinderen gaat het twee jaar na de scheiding weer beter. Eén op de vijf kinderen ervaart dan nog steeds problemen, waarbij stress, gehechtheidsproblematiek, voortdurende loyaliteitsconflicten, geen contact meer (willen) hebben met een ouder en parentificatie tot de ernstige problematiek geschaard kunnen worden (Van der Valk, Van den Berg et al., 2020).

Ook bij niet complexe, 'gewone' scheidingen is deze periode voor de gezinsleden een levensingrijpende gebeurtenis, die gepaard gaat met pijn, verdriet en verlies (Nederlands Jeugdinstituut [NJI], 2019). Veel ouders krijgen na de scheiding een nieuwe relatie, wat voor hun kinderen betekent dat ze te maken krijgen met een of twee stiefouders (NJI, z.d.). Er zijn in Nederland meer dan 500.000 kinderen die opgroeien in een stiefgezin (NJI, 2020). Hoewel kinderen het wennen aan een stiefgezin vaak moeilijker vinden dan de scheiding, krijgt dit veel minder aandacht in de hulpverlening (Cartwright, 2005; NJI, z.d.).

De meeste stiefgezinnen met minderjarige kinderen hebben te maken met een omgangsregeling, wat inhoudt dat de kinderen met enige regelmaat naar de andere ouder gaan (Van der Valk, Van den Berg et al., 2020). Over het algemeen leiden de wisseldagen niet tot grote problemen en vinden ouders en kinderen hier een weg in. Er zijn echter ook stiefgezinnen waarbij de wisseldagen niet soepel verlopen (Perry-Fraser & Fraser, 2017). Volgens de ouders van deze gezinnen laten de kinderen 'lastig' gedrag zien; ze hebben wisselende buien, zoeken het conflict op en vragen negatieve aandacht (Heybroek-Hessels & Overgaauw, 2006).

SOVEE is een organisatie in Amersfoort die zich, binnen het sociale domein, richt op de begeleiding en ondersteuning van kinderen, jongeren en gezinnen, zowel thuis als op school (SOVEE, z.d.). Stiefgezinnen vormen 75% van de aanmeldingen van het Team 12- van SOVEE (persoonlijke communicatie, 3 mei 2021). De stiefgezinnen die begeleid worden door de jeugd- en gezinsprofessionals van SOVEE, stellen vaak hulpvragen, die gerelateerd zijn aan de wisseldagen (persoonlijke communicatie, 3 mei 2021). Het is voor deze professionals

vaak een hele opgave om deze gezinnen te begeleiden; zij geven aan hierbij behoefte te hebben aan specifieke expertise (persoonlijke communicatie, 3 mei 2021).

In de onderzoeken over *transition days* van Perry-Fraser en Fraser (2016, 2017) worden diverse aspecten benoemd waar stiefgezinnen mee te maken hebben. Het woord loyaliteit wordt in deze onderzoeken niet genoemd (Perry-Fraser & Fraser, 2016, 2017), terwijl loyaliteitsconflicten een onderliggende oorzaak van probleemgedrag kunnen zijn in stiefgezinnen (Heybroek-Hessels & Overgaauw, 2006; Van der Valk, Van den Berg et al., 2020).

Er is een groot aantal stiefgezinnen in Nederland, maar er is weinig wetenschappelijk onderzoek gedaan naar gedrag en beleving van kinderen rondom wisseldagen tussen stiefgezinnen. Meer inzicht krijgen op mogelijk onderliggende oorzaken van dit probleemgedrag (Heybroek-Hessels & Overgaauw, 2006; Van der Valk, Van den Berg et al., 2020) en weten welke rol loyaliteit hierbij speelt, kan bijdragen aan een soepel verloop van de wisseldagen en symptoombestrijding voorkomen. In dit onderzoek wordt kinderen gevraagd naar hun beleving van deze wisseldagen. Daarnaast wordt onderzocht in hoeverre loyaliteit een rol speelt bij het gedrag en de beleving van kinderen rondom wisseldagen tussen stiefgezinnen.

Probleemstelling

Er is weinig wetenschappelijk onderzoek over gedrag en beleving van kinderen van 8 tot 13 jaar rondom de wisseldagen tussen stiefgezinnen en het is niet duidelijk in hoeverre loyaliteit hier een rol bij speelt. Jeugd- en gezinsprofessionals hebben behoefte aan meer expertise om deze wisseldagen beter te begrijpen, te weten welke factoren een rol spelen bij deze wisseldagen en daarmee hun hulpverlening aan deze gezinnen te optimaliseren.

Vraagstelling

Hoofdvraag: In hoeverre speelt loyaliteit een rol bij gedrag en beleving van kinderen van 8 tot 13 jaar rondom wisseldagen tussen stiefgezinnen?

Deelvragen:

1. Wat zegt de literatuur over gedrag en beleving van kinderen rondom wisseldagen tussen stiefgezinnen?
2. Wat zegt de contextuele literatuur over loyaliteit van kinderen in stiefgezinnen?
3. Hoe ervaren kinderen (van 8 tot 13 jaar) de wisseldagen tussen stiefgezinnen?

Doelstelling

Het onderzoek heeft tot doel meer zicht te krijgen op gedrag en beleving van kinderen rondom wisseldagen tussen stiefgezinnen en op de mate waarin loyaliteit hierbij een rol speelt. Dit kan de deskundigheid van jeugd- en gezinsprofessionals vergroten, wat hen versterkt bij de ondersteuning van stiefgezinnen rondom wisseldagen.

Persoonlijke professionalisering

In mijn werk als pedagoog en gezinswerker heb ik veel te maken met ouders en kinderen in stiefgezinnen. Ik hoop dat ik door dit onderzoek niet alleen beter zicht krijg op de factoren die een rol spelen bij het verloop van de wisseldagen, maar ook leer hoe ik hier als hulpverlener een positieve bijdrage aan kan leveren.

Vaak gaat de aandacht naar de strijd die ouders voeren, waarbij de kinderen onvoldoende gezien worden. Ik denk dat er meer preventief en oplossingsgericht gewerkt kan worden, waarbij een contextuele benadering van grote waarde kan zijn. De kennis en inzichten die dit onderzoek opleveren over de loyaliteitsaspecten van kinderen in stiefgezinnen, kunnen niet alleen mij helpen, maar ook anderen die in dit vakgebied werken. Vooral als het onderzoek bruikbare aanbevelingen en praktische handreikingen biedt voor het werken met stiefgezinnen.

1 KINDEREN RONDOM WISSELDAGEN TUSSEN STIEFGEZINNEN

1.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de deelvraag: wat zegt de literatuur over gedrag en beleving van kinderen rondom wisseldagen tussen stiefgezinnen? Ten eerste wordt er beschreven wat er onder een kerngezin en een stiefgezin verstaan wordt. Daarna komen de verschillende termen die gebruikt worden voor wisseldagen aan bod. Vervolgens wordt weergegeven wat er in de wetenschappelijke literatuur beschreven is over gedrag en beleving van de wisseldagen door kinderen. Tenslotte wordt de insider- en outsider positie van stiefgezinsleden belicht.

1.2 Van kerngezin tot stiefgezin

Wanneer twee ouders samen kinderen hebben gekregen en deze ook samen opvoeden wordt er gesproken van een kerngezin (De Keyser, 2017). Niet alle kerngezinnen blijven intact; er is in Nederland nog elk jaar een toename van het aantal stellen met minderjarige kinderen dat uit elkaar gaat (Ter Voert, 2020). Als gescheiden ouders een nieuwe relatie aangaan, krijgen hun kinderen te maken krijgen met één of twee stiefouders (Nji, z.d.) en ontstaat er een stiefgezin: een gezin waarin “ten minste één ouder-kindrelatie langer bestaat dan de relatie tussen het volwassen paar” (Papernow, 2017, p. 27).

De term *stief*, stamt uit het Oudgermaans en betekent *berooft van de bloedband* (Heybroek & Overgaauw, 2004; Onzetaal.nl, z.d.). Volgens Van der Voort van der Kleij (2006) is het juist het ontbreken van die bloedband, wat het leven in een stiefgezin ingewikkeld maakt. De bloedband wordt als een soort meetlat ingezet en maakt duidelijk wat wel of niet eigen is; het kan, met name in de eerste paar jaar van een stiefgezin, een bron van spanningen, emoties en conflict zijn (Van der Voort van der Kleij, 2006).

1.3 Termen voor de dag waarop kinderen van gezin wisselen

In de literatuur worden verschillende termen gehanteerd voor de dag waarop kinderen van gescheiden ouders van de ene naar de andere ouder gaan. Zo wordt, op Nederlandse en Vlaamse websites over (echt-)scheiding, voor deze dag zowel de term wisseldag (Bijster, 2022; Franse, 2022) als wisselmoment (Brems, 2022; Goyens, 2022) gebruikt.

De Amerikaanse onderzoekers Perry-Fraser en Fraser (2017) hebben het over *transition days*. Zij maken bovendien een onderscheid tussen *transition days*, waarmee ze doelen op het veranderproces waarin gezinnen zich vormen tot stiefgezin en de *transition day*, die duidt op de specifieke dag waarop een kind van ouder wisselt (Perry-Fraser & Fraser, 2017).

Schoemaker et al. (2017) kiezen daarentegen voor een term die de nadruk legt op het kindperspectief. Zij introduceren de term ‘tussenruimte’ om de overgang tussen twee huizen te omschrijven, omdat kinderen ‘vooral moeite hebben met de ruimte tussen de ouders’ (Schoemaker et al., 2017, p. 104).

In dit onderzoek is voor de term wisseldagen gekozen, omdat er niet alleen wordt gekeken naar het wisselmoment op zich, maar ook naar de dagen rondom het wisselmoment.

1.4 Beleving van de wisseldagen door kinderen

1.4.1 De ‘wisselwaas’

In eerder onderzoek hebben Perry-Fraser en Fraser (2016) de term *transition daze* geïntroduceerd, in dit onderzoek vrij vertaald naar ‘wisselwaas’. Hiermee wordt aangegeven hoe verwarrend deze wisseldagen voor kinderen en hun omgeving kunnen zijn (Perry-Fraser & Fraser, 2016). Volgens de onderzoekers zijn wisseldagen niet per definitie bevorderlijk of schadelijk voor kinderen, maar hangt de manier waarop ouders handelen tijdens de wisseldagen, wel sterk samen met de beleving van kinderen (Perry-Fraser & Fraser, 2016).

1.4.2 Ander huis, andere regels – steeds weer aanpassen

Kinderen die pendelen tussen stiefgezinnen hebben met veel veranderingen te maken; ze veranderen regelmatig van huis, van gezin en van gezinssamenstelling. Ze geven aan het bij beide ouders naar hun zin te hebben, al hebben ze moeite met de wisselmomenten (Perry-Fraser & Fraser, 2017; Schoemaker et al., 2017). Het verschil in regels en verwachtingen in de gezinnen, vraagt namelijk keer op keer om een aanpassing van de kinderen (Perry-Fraser & Fraser, 2017; Schoemaker et al., 2017). Daarnaast blijkt dat kinderen regelmatig mispakken op spullen, die nog bij de andere ouder liggen en bovendien het gevoel hebben dat ze partij moeten kiezen tussen vader en moeder (Schoemaker et al., 2017).

1.4.3 Veranderen van rol en positie

Voor alle leden van een stiefgezin is het ingewikkeld om steeds weer van rol en positie te moeten veranderen (Perry-Fraser & Fraser, 2017). Doordat de gezinsleden de druk voelen om zich weer te voegen naar de veranderende gezinssamenstelling, met de bijbehorende regels, neemt de kans op onenigheden toe (Perry-Fraser & Fraser, 2017).

Volgens Smart (2004) is de rol van een stiefouder door co-ouderschap veranderd: als de band met ouders door co-ouderschap zo goed als gelijk is gebleven, beschouwen kinderen een nieuwe partner van hun ouder vaak niet als stiefouder, maar is deze voor hen niet meer dan ‘de vriend(in) van’. Kinderen kunnen wel een goede band opbouwen met deze nieuwe partner, maar dat kost tijd, tact en energie (Smart, 2004).

1.5 Insiders en outsiders

In diverse onderzoeken wordt de outsider- en insiderpositie, waar de verschillende stiefgezinsleden mee te maken hebben, benoemd (Baxter et al., 2006; Papernow, 2017). Van der Voort van der Kleij, (2006). In stiefgezinnen waar beide ouders kinderen uit een eerdere relatie hebben, bekleden de kinderen die minder tijd doorbrengen in het huis dan de andere gezinsleden, de outsiderpositie; het is moeilijk voor hen om zich echt thuis te voelen (Baxter et al., 2006; Papernow, 2017). Voor de gezinsleden die wel ‘thuis’ zijn, de insiders, kan de komst van de outsider(s), voelen alsof er iemand op hun terrein binnendringt (Baxter et al., 2006; Papernow, 2017). Van der Voort van der Kleij (2006) beschrijft de positie van de stiefouder als die van de outsider, wanneer deze poogt om een plaats te bemachtigen binnen de band van de biologische ouder met het kind. Dit verloopt meestal niet zonder slag of stoot,

want voor de insiders is het alsof er gemorrelt wordt aan wat voor hen normaal en vertrouwd is (Van der Voort van der Kleij, 2006).

1.6 Conclusie

Stief staat voor het ontbreken van een bloedband. Die ontbrekende bloedband kan het leven in een stiefgezin ingewikkeld maken. De manier waarop ouders handelen rondom wisseldagen, hangt sterk samen met de beleving van kinderen. Kinderen hebben moeite met de wisselmomenten en met de andere regels en verwachtingen in de verschillende huishoudens. Ze pakken mis op spullen en hebben het gevoel partij te moeten kiezen tussen ouders. Alle stiefgezinsleden moeten zich steeds aanpassen aan een andere rol en positie. De band tussen de biologische ouder en het kind is door co-ouderschap vaak gelijk gebleven, wat de rol van de stiefouder verandert; deze nieuwe partner wordt door kinderen vaak slechts als ‘vriend(in) van’ de ouder gezien. De in- en outsiderpositie kan ervoor zorgen dat stiefgezinsleden een ander gezinslid als indringer ervaren of zichzelf een buitenstaander voelen.

2 OVER LOYALITEIT VAN KINDEREN IN SCHEIDINGSITUATIES EN STIEFGEZINNEN

2.1 Inleiding

Wat zegt de contextuele literatuur over loyaliteit van kinderen van gescheiden ouders in stiefgezinnen? Om antwoord te geven op deze vraag, zal in dit hoofdstuk allereerst worden uitgelegd wat relationele ethiek inhoudt en welke betekenis de begrippen loyaliteit, loyaliteitsconflicten, gespleten loyaliteit en parentificatie hebben binnen het contextuele gedachtegoed. Vervolgens worden de belangen van kinderen in scheidingssituaties en in stiefgezinnen beschreven. Tot slot wordt beschreven hoe loyaliteit in gesprekken met kinderen tot uiting komt.

2.2 Relationele ethiek - over de balans van geven en ontvangen

Het gedachtegoed van de contextuele theorie wordt gevormd door de relationele ethiek, die door Boszormenyi-Nagy (verder Nagy) ook wel is aangeduid als ‘de ethiek van verantwoordelijkheid van relaties’ (Boszormenyi-Nagy, 2000; Van der Meiden, 2020). Het uitgangspunt van de contextuele theorie berust op de volgende twee pijlers: mensen zijn afhankelijk van elkaar en ze hebben een aangeboren besef van rechtvaardigheid (Van der Meiden, 2020). Het gaat hierbij om wederzijdse rechten en plichten binnen gezins- en familierelaties en wordt de ‘balans van geven en ontvangen’ genoemd, met aan de ene kant het recht om zorg te ontvangen en aan de andere kant de plicht of verantwoordelijkheid om zorg te geven (Hargrave et al., 2005; Michielsen et al., 1998; Onderwaater, 2018; Van den Eerenbeemt & Van Heusden, 2008; Van der Meiden, 2020 & 2021).

Een rechtvaardige balans draagt bij aan betrouwbaarheid in relaties (Van der Meiden, 2020). Als er een rechtvaardige balans tussen ouder en kind is, waarin een kind krijgt waar het recht op heeft, bouwt een kind vertrouwen op (Dillen, 2004; Onderwaater, 2018). Een kind *ontvangt* niet alleen van ouders, het *geeft* ook veel; vooral het geven van vertrouwen is een belangrijke manier van geven van een kind (Onderwaater, 2018).

De ‘balans van geven en ontvangen’ en ‘loyaliteit’ zijn met elkaar vervlochten en worden de kernbegrippen van de relationele ethiek genoemd (Michielsen et al., 1998).

2.3 Loyaliteit

2.3.1 Loyaliteit is een ‘zijnsgegeven’

Nagy omschrijft loyaliteit als ‘preferentiële trouw aan mensen met wie men een relatie heeft en die op voorrang gerechtigde aanspraak hebben bij het aangaan van een *band*’ (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994, p. 477). Het gaat daarbij niet om een normatieve, opgelegde loyaliteit of een gevoel van verbinding, maar het is een ‘zijnsgegeven’, waar ieder mens mee te maken heeft (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994; Dillen, 2004; Noordegraaf & Vierwind, 2013; Van den Eerenbeemt & Van Heusden, 2008).

2.3.2 *Existentiële loyaliteit*

Existentiële loyaliteit, ook wel zijnsloyaliteit genoemd, bestaat alleen in familierelaties, waarbij de relatie tussen ouder en kind de voornaamste is (Ducommun-Nagy, 2008; Van der Meiden, 2020). Een kind heeft zijn leven immers te danken aan zijn ouders en is afhankelijk van hen om te kunnen overleven (Dillen, 2004; Onderwaater, 2018). Naast deze basale verbondenheid tussen ouders en kind, is het de verantwoordelijkheid van de ouders om voor het kind te zorgen (Onderwaater, 2018; Van der Meiden, 2020). Existentiële relaties zijn onvervangbaar en een kind zal dan ook altijd loyaal blijven aan zijn biologische ouders; deze (bloed-)band kan hooguit ontkend of onderbroken, maar niet verbroken worden (Dillen, 2004; Ducommun-Nagy, 2008; Van den Eerenbeemt & Van Heusden, 2008; Van den Eerenbeemt, 2009).

2.4 *Verworven loyaliteit*

Naast de existentiële vorm van loyaliteit, de zijnsloyaliteit, bestaat nog een andere vorm van loyaliteit, de verworven loyaliteit, die verworven wordt door voor iemand te zorgen en er voor iemand te zijn (Onderwaater, 2018; Van der Meiden, 2020). Verworven loyaliteit kan ook worden opgebouwd tussen mensen die geen familie van elkaar zijn (Van der Meiden, 2020).

2.4.1 *Loyaliteitsconflicten*

De contextuele definitie van loyaliteit wijst erop dat het bij loyaliteit om een triade gaat; het gaat steeds om drie individuen of partijen (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994; Michielsen, 2012). Het voorrang geven aan de ene persoon, leidt tot loyaliteitsconflicten wanneer er een keuze gemaakt moet worden tussen de een of de ander (Onderwaater, 2018; Van der Meiden, 2020). Hoewel elk kind in zijn leven met loyaliteitsconflicten te maken, is het voor kinderen van gescheiden ouders vaak extra ingewikkeld om loyaal te blijven aan beide ouders (Dillen, 2004; Ducommun-Nagy 2008; RJJ, 2020). Ducommun-Nagy (2008) pleit daarom voor een goede begeleiding van scheidingskinderen, zodat zij hun loyaliteit kunnen uiten aan voor hen belangrijke volwassenen.

2.5 *Parentificatie*

Ook parentificatie, rolverwisseling tussen ouder en kind, komt in elk gezin voor en hoeft geen probleem te zijn (Van der Meiden, 2020). Kinderen willen graag geven aan hun ouders en moeten daar ook de ruimte voor krijgen (Onderwaater, 2018). Ze willen hun ouders gelukkig zien en wanneer ze aanvoelen dat hun ouders het zwaar hebben, zullen ze de last van hun ouders willen verlichten, door zorg, troost en afleiding te bieden of een relatie te repareren (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994; Onderwaater, 2018; Van den Eerenbeemt, 2009).

Van Mierlo et al. (1998) beschrijven vier manieren waarop parentificatie van kinderen tot uiting komt. Het zorgende kind geeft, door de zorg- of partnerrol van de ouder over te nemen; het zorgt voor broertjes en zusjes en is steun en toeverlaat voor de ouder. Het kind dat kind moet blijven en niet volwassen wordt, geeft, doordat het de ouders in staat stelt om zorg te blijven dragen, waardoor ouders het zoeken van een nieuwe balans in het partnerschap uit kunnen stellen. Het perfecte kind geeft, door zich keurig te gedragen en aan de verwachtingen

van ouders te voldoen. De zondebok geeft, door als bliksemafleider te fungeren en op die manier de schuld van de spanningen in het gezin op zich te nemen (Van Mierlo et al., 1998).

Zelfs als een kind gaat zorgen voor de ouder, hoeft dit niet schadelijk te zijn, mits het kind er de erkenning van zijn ouders voor krijgt en daardoor voelt dat er mag zijn en er toe doet (Van den Eerenbeemt, 2000). Een te grote verantwoordelijkheid is wel schadelijk, met name wanneer deze lang aanhoudt en niet erkend wordt (Van der Meiden, 2020).

2.6 Parentificatie en gespleten loyaliteit bij kinderen in scheidingssituaties

Volgens Nagy (1994) zijn kinderen in de periode voorafgaand aan de scheiding vaak al heel bezorgd over hun ouders en enorm geparentificeerd. Bij deze kinderen kunnen loyaliteitsconflicten ernstige vormen aannemen (Dillen, 2004). Wanneer een kind van de ouder(s) geen ruimte krijgt om loyaal te zijn naar de andere ouder, of een ouder het kind dwingt een kant te kiezen, leidt dit tot gespleten loyaliteit (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994; Van der Meiden, 2020). Belangrijke keuzes en beslissingen moeten ouders in een scheidingssituatie samen nemen, omdat dit voor een kind onmogelijke keuzes kunnen zijn, als het daarmee in een loyaliteitsconflict belandt (Ducommun-Nagy, 2008; Onderwaater, 2018; Van den Eerenbeemt & Van Heusden, 2008). Een kind dat loyaal kan blijven aan beide ouders, kan werken aan een balans door de ouders (terug) te geven wat het van hen heeft ontvangen (Krasner & Joyce, 1998). Als een kind door gespleten loyaliteit niet langer kan geven aan een ouder, kan het vertrouwen van een kind in zichzelf en de ander volledig verloren gaan en wordt het in zijn of haar ontwikkeling belemmerd (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994; Onderwaater, 2018; Van der Meiden, 2020).

Michielsen (2012) benadrukt dat ‘het wantrouwen tussen de ouders waarin zij het kind betrekken’ (p. 141) leidt tot gespleten loyaliteit. Een kind zal er alles aan doen om verbinding te bewerkstelligen tussen de ouders, eventueel ten koste van zichzelf; het kan leiden tot zelfdestructief gedrag van een kind (Ducommun-Nagy, 2008; Michielsen, 2012).

2.7 Belangen van kinderen in scheidingssituaties en stiefgezinnen

2.7.1 Belangen van kinderen in scheidingssituaties

Het is belangrijk dat gescheiden ouders een kind de kans geven om het contact met de andere ouder en de bijbehorende familie te onderhouden en het hierbij te ondersteunen (Ducommun-Nagy, 2008; Onderwaater, 2018; Van den Eerenbeemt & Van Heusden, 2008). Dit stelt het kind namelijk in staat om te kunnen blijven geven aan beide ouders en steun te ontvangen van de familieleden, die voor het kind als natuurlijke hulpbronnen fungeren (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994). Praten met familieleden kan zorgen voor herstel van vertrouwen (Dillen, 2004). Voor ouders in een scheidingsperiode, is het echter vaak nog lastig om het ouderschap en het partnerschap los van elkaar te zien, zij worstelen vaak nog met eigen pijn en verdriet, terwijl het voor kinderen heel belangrijk is dat ouders betrouwbaar blijven en elkaar blijven betrekken bij de opvoeding (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994; Onderwaater, 2018). Daarmee krijgen de kinderen namelijk wat zij nodig hebben en wordt de loyaliteitsband tussen ouders en kinderen versterkt (Ducommun-Nagy, 2008; Onderwaater, 2018).

2.7.2 Belangen van kinderen in stiefgezinnen

Vaak verwachten gescheiden ouders, dat het hun kinderen rust zal geven om in de nieuwe stiefgezinssituatie weer met twee ouders te maken te hebben (Boszormenyi-Nagy, 1994; Heybroek-Hessels & Overgaauw, 2006). Kinderen kunnen de bezorgdheid loslaten, als de ouder een nieuwe relatie krijgt, maar het is voor kinderen emotioneel niet gemakkelijk om een nieuwe gezinssituatie te aanvaarden of om een relatie op te bouwen met een stiefouder (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994; Heybroek-Hessels & Overgaauw, 2006). Al handelt een stiefouder vanuit de beste bedoelingen, kinderen zullen namelijk allereerst loyaal blijven aan hun biologische ouders, aangezien de verbondenheid met hen en hun (h)erkenning vereist is voor hun verdere groei en ontwikkeling (Onderwaater, 2018). Een zorgvuldige, empathische benadering van de stiefouder, blijft dan ook belangrijk, om ervoor te zorgen dat de kinderen zich niet deloyaal gaan voelen ten opzichte van hun biologische ouder (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994; Heybroek-Hessels & Overgaauw, 2006).

Volgens Michielsen hangt het succes van een stiefgezin voor een groot deel af van het verloop van het ‘scheidingsrouwproces’ van ouders en kinderen (1998). Door een scheiding valt de bestaanszekerheid van kinderen weg, waardoor hun vertrouwen in zichzelf en hun omgeving een grote deuk kan oplopen (Michielsen, 1998). Bovendien blijven kinderen vaak hopen op een hereniging tussen ouders, wat hun rouwproces langdurig en complex kan maken (Michielsen, 1998). Pijnlijke situaties, waarin zowel de biologische ouder als de stiefouder zich door de kinderen afgewezen voelen, zijn zo goed als onvermijdelijk en ook kinderen voelen deze pijn (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994). Omdat gezinsleden elkaar willen ontzien, worden pijn en verdriet vaak niet gedeeld, terwijl er juist voor kinderen de mogelijkheid en ruimte moet zijn om te kunnen rouwen om de scheiding (Michielsen, 1998).

2.8 Loyaliteitsuitingen signaleren in gesprekken met kinderen

Het zwijgen of stil vallen van kinderen in een gesprek kan volgens Delfos (2000) betekenen dat kinderen moeite hebben *met*, geraakt worden *door* of niet willen praten *over* het onderwerp. Het kan voor kinderen moeilijk zijn om hun mening te geven, als ze daarmee in een loyaliteitsconflict belanden (Delfos, 2000). Met name wanneer gevraagd wordt naar wat ouders beter hadden kunnen doen, komt de loyaliteit tot uiting (Jagersma-van Dommelen, 2012). Noordegraaf en Vierwind (2013) beschrijven hoe kinderen erin gesprekken met hulpverleners voor kiezen om loyaal te blijven aan hun ouders; ‘tekortkomingen [van ouders] worden over het algemeen dan ook ontkracht of geneutraliseerd’ (Noordegraaf & Vierwind, 2013, p. 165). Een andere manier waarop deze loyaliteit naar boven komt, is door de tekortkoming van de ene ouder te bezien vanuit de band met de andere ouder (Noordegraaf & Vierwind, 2013).

2.9 Conclusie

De existentiële relatie tussen ouder en kind zorgt ervoor dat een kind altijd loyaal blijft aan zijn biologische ouders. Voor kinderen in scheidingssituaties wordt dat loyaal blijven ingewikkelder; ze krijgen te maken met loyaliteitsconflicten en parentificatie. Om gespleten loyaliteit bij kinderen te voorkomen, is het belangrijk dat kinderen de ruimte krijgen om

loyaal te blijven aan beide ouders; dit helpt het kind ook om een relatie op te bouwen met een stiefouder. Kinderen kunnen stil vallen of zwijgen, als ze moeite hebben met een gespreksonderwerp, er niet over willen praten, als het hen raakt, maar ook als ze erdoor in een loyaliteitsconflict kunnen raken. In (hulpverlenings-)gesprekken komt de loyaliteit van kinderen vooral naar boven als het tekortschieten van hun ouders aan bod komt.

3 ONDERZOEKSMETHODE

3.1 Inleiding onderzoeksmethode

Dit kwalitatief descriptief onderzoek beschrijft de situatie van kinderen rondom de wisseldagen tussen stiefgezinnen, om te achterhalen hoe kinderen deze wisseldagen beleven en in welke mate loyaliteit hierbij een rol speelt. Naast literatuuronderzoek is triangulatie toegepast om onderzoeksdata te verzamelen; er is bestaand beeldmateriaal gebruikt en er zijn (half-gestructureerde) interviews afgenomen (Baarda et al., 2018). Per deelvraag zal de gekozen onderzoeksmethode worden beschreven en verantwoord. Daarnaast wordt toegelicht hoe er aan de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek is gewerkt en komt de keuze en werving van respondenten aan bod. Tot slot wordt het verloop van het onderzoek beschreven.

3.2 Literatuuronderzoek

Voor de beantwoording van deelvraag 1 en 2 is literatuuronderzoek gedaan. Diverse databanken en wetenschappelijke literatuur zijn geraadpleegd, om te achterhalen wat er uit eerder onderzoek bekend is over wisseldagen van kinderen van gescheiden ouders en over de vorming van een stiefgezin. Voor het beantwoorden van deelvraag 2, is voornamelijk gebruik gemaakt van primaire contextuele literatuur over loyaliteit van kinderen. Het literatuuronderzoek vormde de basis van het onderzoek en was belangrijk voor het vervolg; het empirische gedeelte van het onderzoek (Boeije & Bleijenbergh, 2019). Er is gebruik gemaakt van de volgende databanken bij de zoektocht naar passende literatuur: GoogleScholar, ResearchGate, SpringerLink, HBO Kennisbank.

Zoektermen: loyaliteit; loyaliteitsproblemen; loyaliteitsuitingen; kinderen; scheiding; stiefgezinnen; wisseldagen; overdrachtsmomenten; contextuele benadering

Loyalty; loyalty binds; children; divorce; stepfamilies; blended families; transtion days; contextual therapy

3.3 Empirisch onderzoek met twee dataverzamelingstechnieken

In deelvraag 3 staat centraal hoe kinderen de wisseldagen tussen stiefgezinnen ervaren. Er is gekozen voor twee manieren van dataverzameling (methode-triangulatie): deskresearch van bestaand beeldmateriaal en kwalitatieve interviews (Baarda et al., 2018). Een tabel met deelvragen is terug te vinden in de bijlagen (bijlage 1).

3.3.1 Deskresearch – bestaand beeldmateriaal

Met de uit de literatuur naar voren gekomen ideeën en begrippen -de *sensitizing concepts*- is een topiclijst gemaakt (Baarda et al., 2018; Boeije & Bleijenbergh, 2019). Deze topiclijst is gebruikt als kijkkader voor het observeren van de afleveringen ‘Van Vader naar Moeder’.

“Van Vader naar Moeder is gemaakt naar een idee van Tatum [Dagelet] zelf en wordt geproduceerd door Skyhigh TV voor de NTR. Als kind van gescheiden ouders weet Tatum wat voor impact een scheiding kan hebben op een kind. Met het programma wil ze dit onderwerp meer bespreekbaar maken door de kinderen zelf aan het woord te laten”. (SkyhighTV, z.d.)

In deze tv-serie worden kinderen uit stiefgezinnen geïnterviewd, terwijl ze van de ene ouder naar de andere ouder worden gebracht. In eerste instantie is gezocht naar afleveringen met kinderen, die pasten binnen de selectiecriteria (meer hierover in paragraaf 5.3.1). Bij het bekijken van de diepte-interviews in deze afleveringen, is gezocht naar fragmenten over de specifieke topics, tot er saturatie optrad (Baarda et al., 2018). Met de opbrengst van deze data is de topiclijst voor de interviews aangevuld en aangepast. De verbeterde topiclijst heeft als leidraad gediend voor het formuleren van de interviewvragen. De interviewvragen zijn te vinden in de bijlagen (bijlage 2).

3.3.2 Kwalitatieve interviews

De kennis, opgedaan door literatuuronderzoek en deskresearch, is ingezet bij het interviewen van de respondenten (Baarda et al. 2018). Er is gekozen voor half-gestructureerde interviews, waarbij diverse vragen vastlagen, maar er ook ruimte was om door te vragen (Baarda et al., 2018). De interviewvragen gingen van gemakkelijke, neutrale vragen naar moeilijkere, persoonlijke vragen, waarin kinderen om hun mening werd gevraagd (Baarda et al., 2018). Na enkele interviews zijn de interviewvragen verder aangescherpt; vragen die niet begrepen werden of weinig data opleverden, zijn bijgesteld.

3.3.3 Data-analyse

Om de onderzoeksgegevens te kunnen analyseren zijn de geselecteerde afleveringen van ‘Van Vader naar Moeder’ en de afgenomen interviews, getranscribeerd. Met behulp van het computerprogramma Atlas.ti (Atlas.ti, z.d.) zijn de interviewgegevens vervolgens ontleed en voorzien van codes. Na het synthetiseren, het opnieuw samenvoegen van codes, is er naar een conceptueel model toegewerkt. In dit model, met kern- en sublabels, is duidelijk geworden welke aspecten relevant zijn voor dit onderzoek (Baarda et al., 2018). Het kernlabelschema is toegevoegd in de bijlagen (bijlage 3).

3.4 Betrouwbaarheid

Er is in de eerste plaats aan de betrouwbaarheid van dit onderzoek gewerkt, door methode-triangulariteit toe te passen (zie paragraaf 3.3).

Een kwalitatief onderzoek, zoals dit onderzoek, heeft altijd te maken met enige subjectiviteit, er is immers maar een klein aantal respondenten en de onderzoeker is zelf het meetinstrument (Baarda et al., 2018). Ter bevordering van de betrouwbaarheid zijn de interviewomstandigheden zoveel mogelijk gelijk gehouden voor de respondenten (Baarda et al., 2018). De kinderen zijn, op één na, in hun vertrouwde thuisomgeving, geïnterviewd. Eén kind is tijdens een autorit geïnterviewd. De interviews zijn, met toestemming van de respondenten en hun beide ouders, opgenomen (zie bijlage 4).

In alle fasen van het onderzoek is *peer debriefing* toegepast; de leerwerkgroep van de onderzoeker en enkele collega's hebben kritisch meegekeken (het vier-ogenprincipe) en feedback gegeven tijdens het onderzoeksproces en de verslaglegging (Boeije & Bleijenbergh, 2019; Verhoeven, 2018). Door *peer debriefers* te betrekken bij de interpretatie en analyse van de onderzoeksgegevens, is in dit onderzoek gestreefd naar intersubjectiviteit (Boeije &

Bleijenbergh, 2019). Hoe meer overeenstemming er is over de interpretatie van de onderzoeksgegevens, hoe aannemelijker de onderzoeksresultaten zijn en hoe groter de betrouwbaarheid van het onderzoek (Jansen & Jansen, 2019; Verhoeven, 2018).

Door iteratie, het meerdere malen bekijken, analyseren en interpreteren van de data, is aan de voorwaarde van herhaalbaarheid voldaan, wat de betrouwbaarheid van het onderzoek vergroot (Baarda et al. 2018; Verhoeven, 2018). Verder is er gestreefd naar een bepaalde mate van objectiviteit, door standaardisatie (Verhoeven, 2018). Naast het opnemen, uitwerken, registreren en archiveren van de tv-fragmenten en interviews, zijn de gegevens systematisch geanalyseerd met behulp van het computerprogramma Atlas.ti (Atlas.ti, z.d.; Baarda et al., 2018; Verhoeven, 2018).

3.5 Validiteit

Volgens Jansen en Jansen (2019) is de representativiteit één van de grootste beperkingen van kwalitatief onderzoek; er kunnen geen algemeen geldende uitspraken gedaan worden. De nadruk ligt bij kwalitatief onderzoek dan ook op de validiteit: is datgene onderzocht, wat men ook wilde onderzoeken (Jansen & Jansen, 2019).

De in paragraaf 3.4 genoemde toepassing van *peer debriefing* en methodetriangulatie verhogen niet alleen de betrouwbaarheid van het onderzoek, maar komen ook de validiteit ten goede, omdat de onderwerpen op die manier van meerdere kanten belicht zijn (Baarda, 2018; Jansen & Jansen, 2019; Verhoeven, 2018). Door het gevoelige onderwerp, bestaat het risico op sociaal wenselijke antwoorden van de respondenten, wat de geldigheid van de resultaten negatief beïnvloedt – het is dan immers geen afspiegeling van de werkelijkheid (Baarda et al., 2018). Om dit zoveel mogelijk te ondervangen, zijn de kinderen op een voor hen vertrouwde locatie geïnterviewd, is er voor de introductie en kennismaking ruim de tijd genomen om de kinderen zoveel mogelijk op hun gemak te stellen en is de opbouw van de interviewvragen erop afgesteld (zie paragraaf 3.4.2). Het interviewen van kinderen vraagt sowieso om andere kennis en vaardigheden van de onderzoeker (Van der Wel, 2015), daarom is ter voorbereiding literatuur over het interviewen van kinderen geraadpleegd (Delfos, 2000).

De tv-fragmenten en respondenten zijn zorgvuldig geselecteerd; de kinderen uit de tv-afleveringen en interviews zijn ervaringsdeskundigen op het gebied van wisselen tussen stiefgezinnen. Hun verhalen helpen bij het beantwoorden van de onderzoeksvraag. In de volgende paragraaf wordt de manier van selecteren verder toegelicht.

3.6 Gerichte steekproef met inclusiecriteria

In dit onderzoek is een gerichte steekproef gedaan met inclusiecriteria, dat wil zeggen dat er bepaalde kenmerken waren, waar de respondenten aan moesten voldoen (Baarda et al., 2018; Verhoeven, 2018). Het betrof de volgende criteria:

- kinderen in de leeftijd van 8 tot 13 jaar
- de ouders van deze kinderen zijn minstens één jaar geleden gescheiden
- de ouders wonen in verschillende huizen
- de kinderen gaan minimaal twee keer per maand naar de andere ouder
- ten minste één van de ouders heeft een nieuwe partner

De tv-afleveringen van ‘Van Vader naar Moeder’ zijn aan de hand van dezelfde, bovengenoemde criteria geselecteerd. De analyse van de op twee verschillende manieren verzamelde onderzoeksgegevens, leverde veel overeenkomsten op. Er is dan ook een bewuste keuze gemaakt om de opbrengsten van de interviews en de tv-fragmenten samen te voegen.

In de verdere beschrijving van dit onderzoek wordt er geen onderscheid meer gemaakt tussen de respondenten van de interviews en de kinderen die in de tv-fragmenten zijn geïnterviewd; zij zullen als kinderen of respondenten worden aangeduid.

De namen en andere privacygevoelige gegevens van de kinderen zijn geanonimiseerd, om herleidbaarheid te voorkomen. In de transcripten van de tv-afleveringen is geen anonimisatie toegepast, aangezien deze afleveringen vrij toegankelijk te vinden zijn op de website van Zapp (Zapp.nl, z.d.). In de bijlagen zijn de links naar de geraadpleegde afleveringen opgenomen (bijlage 6).

3.7 Kenmerken van de respondenten

De gegevens van 21 kinderen zijn verzameld. In de negen tv-afleveringen zijn elf kinderen aan bod gekomen. In twee van de tv-afleveringen betrof het een drie-gesprek; de interviewer in gesprek met een tweeling. Daarnaast zijn er voor dit onderzoek tien kinderen geïnterviewd. Een tabel met kenmerken van de kinderen is te vinden in de bijlagen (bijlage 5).

3.8 Verloop van onderzoek

In januari en februari 2022 zijn circa twintig uitzendingen van het tv-programma van ‘Van Vader naar Moeder’ bekeken. Bij de selectie van voor dit onderzoek geschikte uitzendingen, is gelet op de criteria zoals genoemd in paragraaf 3.7. De geselecteerde afleveringen van het tv-programma zijn tussen februari 2019 en januari 2022 uitgezonden en terug te vinden op de website van Zapp (Zapp.nl, z.d.).

Gezien de leeftijd van de kinderen en het thema van de interviews, is ervoor gekozen om de interviews niet online, maar fysiek, bij de kinderen thuis, te laten plaatsvinden. Daarnaast is er rekening gehouden met de spanningsboog van de kinderen, door de interviews niet langer dan 30 minuten te laten duren. De interviews zijn afgenomen in de periode van 10 maart tot 11 april 2022.

4 RESULTATEN

4.1 Inleiding

Om antwoord te kunnen geven de vraag hoe kinderen de wisseldagen tussen stiefgezinnen ervaren, zijn de transcripten van de tv-fragmenten en van de interviews geanalyseerd. Hieruit zijn vijf kernlabels geformuleerd. In onderstaande paragrafen komt steeds één kernlabel met de bijbehorende sublabels aan bod.

4.2 Wisselproces in de praktijk

In deze paragraaf wordt beschreven met welke praktische zaken kinderen te maken hebben bij het wisselen tussen twee huizen en hoe zij dit beleven. De uitspraak van één van de kinderen geeft goed weer wat dit voor kinderen betekent: *"Ja en over twee da-, nee, morgen ben ik weer bij mijn vader, dan moeten we de hele tijd weer heen en weer, meestal vergeet ik wel dingen"* (10:1).

In het gesprek over de praktische kant van het wisselen, zijn diverse malen loyaliteitsuitingen te horen. Deze worden in onderstaande paragraaf kort benoemd en komen in paragraaf 4.4 uitgebreid aan bod.

4.2.1 Organisatie van de omgangsregeling en de wisseldagen

Er zijn gegevens verzameld van 21 kinderen. De verschillende omgangsregelingen waar deze kinderen mee te maken hebben, zijn in drie categorieën onder te brengen: begeleide omgang, klassieke omgangsregeling en co-ouderschap. De laatstgenoemde variant kent nog enkele varianten; van vaste weekdays bij elke ouder, tot één week bij de ene ouder en één week bij de andere ouder. In de tabel met de kenmerken van de kinderen zijn ook de diverse omgangsregelingen opgenomen. Deze tabel is terug te vinden in de bijlagen (bijlage 5).

Twee kinderen (3:1 & 10:24) benoemen dat zij een andere omgangsregeling hebben dan hun (oudere) broer; één van deze kinderen vertelt dat het sinds de omgangsregeling van zijn broer is aangepast, beter gaat in moeders huis (10:25). Een derde kind benoemt dat zij het heel prettig vindt dat zij en haar zus dezelfde omgangsregeling hebben; ze hebben veel steun voor elkaar (13:16).

4.2.2 Mening van kinderen over de organisatie

In twaalf interviews kwam de organisatie van het wisselproces ter sprake (2:26; 6:16; 7:15; 8:14; 9:11; 10:27; 11:17; 12:21; 13:26; 14:8; 15:5 & 19:1). Tien kinderen noemen aspecten waar ze ontevreden over zijn. Zo geven acht kinderen aan dat ze een andere verdeling zouden willen; drie van deze acht kinderen zouden minder vaak willen wisselen. Eén kind zwakt zijn uitspraak direct weer af, waarmee hij zijn ouders niet lijkt te willen afvallen: *"Nah, ik wil eigenlijk gewoon... Minder vaak heen en weer! . . . Maar ik vind het nu wel gewoon goed"* (10:29).

Een ander kind heeft aangegeven dat hij, in de vakantieperiode, juist vaker is gaan wisselen: *“Ik had een tijd dat ik het moeilijk vond om te wisselen, toen was ik volgens mij 8 en toen had, had ik het daar met mijn moeder over gehad, dat ik, dus nu hebben we, in de vakanties, dan is het al om de week, dus dan ben ik een week bij de ene en dan daarna ga ik door naar de andere”* (9:13).

Eén kind geeft aan waarom een goede organisatie van belang is: *“Als tassen niet goed worden geregeld, bijvoorbeeld, dan heb ik mijn boeken of zo hier niet liggen of, en dan uh kan ik weer een hele dag niet leren, of de hele dag niks, ja”* (14:54).

4.2.3 Spullen

Zeven kinderen vertellen dat het vervoer van de spullen door de ouders geregeld wordt (10:11; 11:3; 12:2; 13:1 14:1; 15:5 & 17:1). In dertien van de interviews komt de hoeveelheid spullen aan bod. Hier worden 23 uitspraken over gedaan. Vooral de kinderen die veel spullen mee moeten of willen nemen, geven aan dat zij dit aspect van het wisselproces vervelend vinden.

“Moeilijk uit te leggen, maar gewoon, dat je spullen zo van, dat het druk is, dan moet je alles inpakken en alles weer in de auto doen, en da- ja, we hebben echt heel veel tassen . . . Ja, echt niet normaal, heel de auto zit vol met tassen, als we gaan. Dus ja, en dan is het gewoon, ja, dan moet je weer naar de andere ouder toe en dan gaat het nooit heel soepel of zo.” (14:48)

Ook het vergeten van spullen wordt door acht kinderen benoemd (1:2; 6:2; 10:1; 12:4; 13:5; 14:7; 16:3 & 17:3). Deze spullen worden door kinderen zelf opgehaald (12:4) of ouders worden hiervoor ingeschakeld (13:5).

In twee gezinnen zijn er spullen die niet mee mogen naar de andere ouder; één van de kinderen vindt dit het stomste van het wisselen: *“Dat je soms dingen niet mee mag nemen. . . . ik had een uh, ik had een petje gekregen en die [sic] mocht ik niet meenemen”* (6:18). Een ander kind geeft aan waarom het een voorwerp niet mag meenemen, maar laat zich er verder niet over uit, waardoor ze uit een loyaliteitsconflict kan blijven: *“Die heeft mama gekocht, dus die blijft bij mama”* (19:2).

4.2.4 Verplaatsing van het kind

In de interviews vertellen zes kinderen hoe zij zelf naar de andere ouder gaan. Drie kinderen vertellen dat ze met de auto gebracht worden (8:33; 9:3 & 14:62), maar soms ook wel op de fiets (9:4 & 10:11) of met de bus gaan (15:38). In sommige gevallen worden kinderen op de wisseldag naar school gebracht door de ene en van school gehaald door de andere ouder.

4.2.5 Gewenning aan wisselen

Vier kinderen geven aan dat ze inmiddels gewend zijn aan het wisselen (2:26; 12:46; 13:10; 14:18). Na de vraag wat het wisselen nog leuker of gemakkelijker zou kunnen maken is één kind even stil en zegt dan: *“Ja, ik weet het eigenlijk niet, want het gaat best wel goed gewoon, de wisseldagen en ja, voor mij is het gewoon een beetje normaal geworden nu”* (13:10). Dit ‘niet weten’ zou ook een loyaliteitsuiting kunnen zijn.

4.3 Mentale belasting van kinderen door de wisseldagen

Naast het praktische gedeelte van het wisselen, is er ook een mentale component. Voor kinderen betekent het dat ze ook in hun hoofd en hart een switch moeten maken.

4.3.1 Acclimatiseren/wennen/geen zin

Zes kinderen vertellen dat ze steeds weer moeten wennen als ze van huis gewisseld zijn (9:17; 10:36; 11:2; 13:11; 14:5 & 16:9). Het wisselen is lastig, omdat, zoals een kind het beschrijft, *“ik dan net lekker bij papa ben en dan moet ik weer naar mama”* (11:2). Voor één ander kind heeft het moeite met wennen te maken met de aanwezigheid van een nieuwe stiefouder:

“Ja, ik vond het moeilijk om me dan te binden weer aan iemand, want dan ben je net met iemand, dan ben je net een beetje gewend aan iemand en dan moet je, moet je eigenlijk weer weg. Daarom heb ik ook met uh, (naam stiefmoeder) heb ik ook best wel voorzichtig gedaan en best wel moeite gehad om me, uh, fijn te voelen, zeg maar, bij haar, omdat, uh, ik bang was dat het over zou gaan. . . . dan ging ik gewoon naar mijn kamer toe en dan zei ik gewoon hallo, zo, maar dan, dan durfde ik geen knuffel te geven voor het slapen gaan, en zo.” (16:9)

Twee kinderen geven aan niet altijd zin te hebben in de wissel (12:14 & 13:18).

4.3.2 Missen

Er worden door zeven kinderen, veertien opmerkingen over missen gemaakt. Drie kinderen missen hun huisdier (1:5; 4:5; 11:7; & 11:10). Vijf kinderen vertellen over het missen van gezinsleden (1:6; 9:5; 10:7; 16:2 & 17:9). De intensiteit van het missen was voor één kind erg groot: *“Ik vond het moeilijk om naar de een te gaan en dan . . . eigenlijk missen, maar dan, 'n beetje nog next-level”* (9:14).

4.3.3 Pijn en verdriet

Zes kinderen (2:13; 9:10; 11:16; 14:65; 18:10 & 19:7) vertellen dat het wisselproces, of dat wat daarmee samenhangt, soms pijnlijk of verdrietig is geweest. Zoals voor dit kind:

“Uhm, nou ja, moeilijk is het 'n beetje want, ja, het wisselen, heb ik niet zo heel veel problemen mee, maar, uhm, dat mijn moeder en mijn vader geen contact hebben met elkaar; ze praten niet. Want iedere keer wanneer m'n moeder me brengt, naar mijn vader, kijkt mijn vader haar niet aan. Uhm, ze komt nooit verder dan de voordeur. Tis gewoon 'n beetje, 'n rommeltje”. (2:26)

Vervolgens haalt ditzelfde kind nog een aspect aan dat hem verdrietig en teleurgesteld maakt. Hij laat het verdriet niet zien, maar zegt *“van binnen moet ik dan huilen”* (2:13). Een uiting van loyaliteit; hij wil geen van beide ouders kwetsen, maar houdt het voor zich en zorgt daarmee voor zijn ouders. Het verdrietig zijn en klem zitten, zijn ook bij een ander kind te horen:

“Ze praten niet heel veel. Ja, mijn vader . . . die wil niet echt tegen mama praten, of zo. . . . dan zien we ook dat mama dat gewoon niet fijn vindt of zo, of ja, die wordt daar ook verdrietig van, en dan ja, dan worden wij daar zelf ook verdrietig van. Dat vinden wij natuurlijk ook niet leuk om tussen te zitten”. (14:53)

4.4 Loyaliteitsuitingen

Alle kinderen die aan het woord zijn gekomen, doen uitspraken waaruit blijkt dat zij met loyaliteitsissues kampen. Hieronder wordt verder toegelicht hoe dit in hun communicatie tot uiting komt.

4.4.1 *Angst voor of moeite met het niet meer zien van een ouder*

In drie interviews benoemen kinderen dat ze, net na de scheidingsaankondiging en vóór ze hoorden van de omgangregeling, vreesden dat ze één van hun ouders nooit meer zouden zien (3:6; 4:8; 18:12). “Voor mij stortte op dat moment de wereld in elkaar. . . . Ja. Ik was echt bang dat ik één van die twee niet meer ging zien, gewoon nooit meer” (4:8).

4.4.2 *Klem zitten*

In fragmenten van zes kinderen (1:23; 3:9; 6:12; 11:36; 13:68 & 14:53) klinkt door dat zij regelmatig klem zitten.

“Als ik dan bij mama was, dan ging mama steeds de goeie kanten van [woonplaats moeder] en de slechte kanten van [woonplaats vader] opnoemen en papa deed het juist weer andersom. Dus ik wist op een gegeven moment niet meer wat ik moest doen. . . . ik was ook weer bang dat als ik bijvoorbeeld [woonplaats moeder] zou kiezen dat papa dat dan niet leuk vond en andersom”. (1:20)

In het volgende fragment is naast het klem zitten, ook te horen hoe het kind de kritiek op haar ouders in dezelfde zin nog afzwakt; van heel (erg) tot een beetje.

“Stel je voor, je ouders hebben bijvoorbeeld ruzie of zo, of hebben een onenigheid over bijvoorbeeld als je iets vergeten bent, dan gaan al snel ouders heel, een beetje mopperen over de andere ouder en dat is als kind zijnde [sic] echt helemaal niet leuk om aan te horen”. (13:68)

4.4.3 *Niet over (durven) praten, niet weten, zwijgen*

Wanneer om hun mening, verbeterpunten of reactie wordt gevraagd blijven elf kinderen aanvankelijk zwijgen, of geven aan het niet te weten. Dit is in 28 citaten te horen. Bij enkele kinderen (6, 12 en 15) is dit meer dan eens te horen; één kind heeft tien van zulke antwoorden (12:6/13/18/...). Verderop in het interview geeft dit kind alsnog antwoord op de vraag (zie paragraaf 4.4.4). Andere kinderen geven aan dat ze er niet over (kunnen) praten: “*Nou, ik was verdrietig, ik durfde mijn gevoelens niet uh, zeg maar, te vertellen aan iemand*” (17:15).

4.4.4 *Onrechtvaardig, niet eerlijk verdeeld*

Er worden door zes kinderen opmerkingen gemaakt, waarin zij aangeven dat de tijdsverdeling tussen de ouders oneerlijk verdeeld is. Hieronder de opmerking van het kind dat meerdere malen aan geeft niet te weten wat er anders zou kunnen (zie paragraaf 4.4.3) en dan zegt:

“Maar, volgens mij zou er wel één klein dingetje beter kunnen. . . . Je hebt zeven dagen in de week en als we het weekend bij papa zijn, zijn we vijf dagen bij papa en twee bij mama. Dus misschien zou het wel iets eerlijker verdeeld kunnen zijn”. (12:21)

4.4.5 Schaamte en schuld

Sommige kinderen schamen zich voor (het gedrag van) hun ouders; ze wensen ouders die niet afwijken van normaal (2:23; 19:12). Eén kind vertelt over de tien-minutengesprekken op school: *“Ja, en uh, normaal zouden gescheiden ouders gewoon met elkaar daar naartoe gaan, maar mijn moeder die gaat eerst en daarna gaat mijn vader”* (2:13). Andere kinderen voelen zich schuldig over hun eigen gedrag (3:12; 13:21 & 16:13). Zo wil of durft een kind aanvankelijk niet te praten met haar nieuwe stiefmoeder: *“Ja, ik durfde wel maar het voelde een beetje alsof ik mijn moeder verva..., verving”* (3:12).

4.4.6 Vergoelijken en verdedigen

In de uitspraken van twaalf kinderen is te horen dat zij terugkomen op wat ze eerder hebben gezegd over hun ouders. In 33 fragmenten lijken kinderen iets over hun ouders af te zwakken, goed te praten of te verdedigen. Zoals blijkt uit dit antwoord op de vraag wat het moeilijkste is aan de wisseldag: *“Soms is het gewoon een klein beetje onhandig. En een klein beetje irritant. . . . Maar, niet super-erg”* (12:8).

4.4.7 Zorgen om en voor ouders

Dertien kinderen vertellen iets over het bezorgd zijn om of het zorgen voor hun ouders. Hier worden 24 uitspraken over gedaan. Kinderen maken zich zorgen maken om het welzijn van hun ouders, als ouders bijvoorbeeld druk of gestrest zijn (8:23 & 14:38). Eén kind vertelt er het volgende over:

“Ja, want bij mama gaat het soms niet goed . . . dan is ze echt zo door aan het draaien en door aan het draaien. Dus dan wil ik het weten wat er is gebeurd, maar dan zegt ze, ga uh, (naam kind), laat me, laat me. Ik maak me wel zorgen om mama soms”. (8:23)

Er wordt voor ouders gezorgd door hen te knuffelen, te troosten, rekening met ze te houden. hen met rust te laten en zelf aardig te blijven. Het kind uit bovenstaand fragment (8:23) vertelt hoe zij voor haar moeder zorgt, als deze gestrest is: *“Gekookt water maken . . . een filmpje voor haar opzetten, op de bank leggen en een dekentje uh, een dekentje over haar heen”* (8:27). Ook door geen keuze te maken, zorgen kinderen voor hun ouders; zoals in het eerder genoemde fragment (1:20, paragraaf 4.4.2) van het kind dat niet wil kiezen tussen de scholen in de woonplaats van vader of moeder. De bezorgdheid om de ouder zonder nieuwe partner het grootst, zoals blijkt uit onderstaand fragment.

“Papa die woont heel alleen, maar mama niet echt, dus daarom denk ik als ik bij mama weg ga, mama gaat zich niet zo alleen voelen. . . . hij [papa] woont heel alleen met maar twee kansloze hamsters, die niet eens een spelletje kunnen spelen.” (18:2)

4.4.8 Overige loyaliteitsuitingen

Veertien citaten zijn niet direct onder eerdergenoemde sublabels te plaatsen, maar hierin is wel loyaliteit te horen. Het gaat bijvoorbeeld om de loyaliteit tussen kind, ouder en stiefouder (6:14 & 15:18). Daarnaast is de loyaliteit te horen bij een kind dat zaken koestert, die haar aan

het huwelijk van haar ouders doen denken: *“Dat is de bruidsjurk van mijn moeder geweest. . . Mijn moeder wou 'm weggooien, maar, ik wou 'm graag bewaren”* (17:4).

4.5 Stiefgezinsvorming

4.5.1 Band met stiefouder

Er worden 33 opmerkingen gemaakt over de band met een stiefouder. Voor enkele kinderen was het aanvankelijk even wennen (3:12; 9:38 & 16:8). Sommige kinderen geven aan dat de band wel goed is (2:29; 3:10 & 4:10), andere kinderen houden zich meer op de vlakte (10:16; 12:32) en er zijn kinderen die minder enthousiast zijn (7:20 & 14:29). Eén kind zegt over de band met haar stiefmoeder: *“Ik mag haar af en toe wel, maar ook niet, ja, ook niet heel erg”* (14:29). Als een ander kind gevraagd wordt of ze nog tips heeft voor stiefouders, antwoordt ze: *“Ik heb geen stiefouders. Dus dat weet ik niet”* (11:29). Eerder in het interview vertelde ze dat haar vader een vriendin heeft.

4.5.2 Band met nieuwe broers en zussen

Kinderen in stiefgezinnen krijgen er naast een stiefouder vaak ook nieuwe broers en zussen bij. Over de band met stiefbroers of -zussen wordt door zes van de acht kinderen, die ermee te maken hebben, iets gezegd. Eén kind vertelt over de goede band met één stiefbroer. *“Bij mijn vader woon ik bij mijn stiefbroer in huis en dat vind dan wel heel leuk als hij bijvoorbeeld thuis is, want wij kunnen heel goed met elkaar overweg”* (13:8). Zij vertelt daarna waarom de band met de andere stiefbroer en -zus minder is.

“Ja, ik kan het iets minder goed vinden met mijn stiefbroer en stiefzus van mijn moeders kant . . . die zie ik ook minder vaak. Dus daar ben ik wel minder aan gewend. . . . Ja, we kennen elkaar nu wel vijf jaar of zo, alleen, als je elkaar niet vaak ziet, dan heb je ook niet zo’n goede band”. (13:57)

Er zijn zes kinderen die halfbroers of -zussen hebben (zie bijlage x); ze spreken over ‘mijn broertje of zusje’. Deze kinderen missen elkaar als ze niet in hetzelfde huis zijn. Voor één kind is de hereniging met zijn (half-)zusje het leukste van het wisselen: *“Dat ik ze allemaal weer zie. Ja, want vooral m’n, mijn oudste zusje, want die gaat dan de deur open doen en dan ‘whoe’!”* (9:7).

4.5.3 Samenwonen als stiefgezin

De kinderen die al eerder (in paragraaf 4.5.1) noemden blij te zijn met een stiefouder, soms na een periode van wennen, geven aan geen problemen te hebben met het samenwonen met deze stiefouder (2:28; 9:25). Er zijn ook kinderen die het samenwonen geen goed idee vinden, zo blijkt uit hun reactie op de opmerking ‘stel dat ze gaan samenwonen’; er wordt gefronst en ‘nee’ geschud (7:20; 12:28).

4.5.4 Nadelen stiefgezin

Tien kinderen spreken zich uit over de voor- en nadelen van een stiefgezin. Er wordt veertien keer over de nadelen gesproken. Daarbij wordt onder meer genoemd:

- de ouder heeft minder tijd voor je (7:21 & 14:30)
- de bemoeienis van de stiefouder (8:18 & 14:45)
- de veranderde regels (13:49)
- de stress (van het samenwonen) (14:40)

4.5.5 Voordelen stiefgezin

Naast de bovengenoemde nadelen, worden er ook voordelen genoemd. Er worden twaalf opmerkingen over gemaakt. De door kinderen genoemde voordelen zijn onder andere:

- meer mensen leren kennen (13:61)
- leuke activiteiten ondernemen (5:12 & 8:16)
- gezelligheid (2:29 & 19:11)
- een gelukkige ouder (5:16 & 14:64)

4.6 Hulpbronnen

In deze paragraaf wordt beschreven wat voor kinderen hulpbronnen zijn op momenten dat ze het moeilijk hebben met alle zaken rondom scheiding, wisselproces en stiefgezin.

4.6.1 Steunende activiteit of houding

Vijf kinderen benoemen hoe praten hen helpt op momenten dat zij het moeilijk hebben. Dit praten gebeurt op diverse manieren; het betreft bellen (4:5 & 11:10), kletsen (13:15), over gevoelens praten (1:12 & 17:19) en moeilijke zaken bespreekbaar maken (1:17). Eén kind geeft als advies: *“Veel praten. En als ze [kinderen] niet willen praten, ‘n andere manier zoeken waardoor je het uit, uit je kind kunt krijgen”* (17:29).

Sporten (2:21; 16:10), spelen (4:14 & 11:11), tv, film of serie kijken (10:37 & 13:65) en muziek maken of ernaar luisteren (4:15 & 19:10) zijn andere activiteiten, die door acht kinderen genoemd worden als helpend op moeilijke momenten.

Vier kinderen geven daarnaast aan dat het hun helpt om rust te pakken, door bijvoorbeeld op de bank te ploffen of op hun kamer te gaan zitten en spulletjes uit te pakken (9:36; 12:17 & 13:13). Het is tevens een advies aan ouders om kinderen dat rustmoment te gunnen. Wat volgens één kind niet helpt en ouders dus achterwege moeten laten is: *“allemaal vragen gaan stellen”* (3:66).

Kinderen noemen daarnaast nog dat het fijn is als ouders en kinderen aardig blijven tegen elkaar en niet chagrijnig gaan doen (8:29 & 14:9). Eén kind adviseert kinderen om niet te dramatisch te doen over de scheiding van hun ouders, *“want dan help je jezelf er ook niet mee”* (5:13).

4.6.2 Steun van huis- of knuffeldier

Voor zes kinderen is hun huis- of knuffeldier een bron van steun (1:2; 4:5; 5:15; 11:15; 16:10 & 17:3).

“Als ik ergens mee zit, of ik heb heel erg ruzie gehad met mijn papa of mama, dan is [naam hond] er gewoon, om er mee bijvoorbeeld te praten, of gewoon effe te knuffelen en dat voelt dan heel erg fijn.” (1:16)

Belangrijke knuffels mogen niet vergeten worden en huisdieren worden enorm gemist. Soms wordt er gebeld naar de andere ouder om te vragen hoe het met het huisdier gaat (4:5 & 11:15).

4.6.3 Steunfiguur

Vier kinderen geven aan wie voor hen belangrijke steunfiguren zijn; ze noemen ouders (11:12; 14:9), oma (14:63), zus (13:14; 14:10) en vriendinnen (13:17 & 17:21).

“Ja, het is gewoon, ik vind het heel fijn om met mijn zus gewoon naar de ene en naar de andere ouder te gaan, want die maakt het gewoon hetzelfde mee en dan bijvoorbeeld, als je bijvoorbeeld iets moeilijk vindt, dan heeft die gewoon hetzelfde probleem, dus kan je er mee over praten of gewoon ja, die kan me wel helpen met dat soort dingen.” (13:16)

4.6.4 Professionele hulp

Vier kinderen vertellen over de professionele hulp die ze hebben gehad om beter te kunnen omgaan met hun gevoelens of erover te leren praten (1:11; 2:19; 9:15 & 17:18). *“Ik ben ook maar met 'n psycholoog gaan praten, omdat ik wel woedeaanvallen had, dat ik echt bijvoorbeeld iets stuk maakte of dat ik helemaal ging schreeuwen in mijzelf” (1:11).*

4.7 Conclusie

Kinderen die iets willen veranderen aan het wisselproces, geven aan dat ze minder vaak willen wisselen, of een andere, eerlijkere verdeling willen. Vooral kinderen die veel spullen meenemen, vinden het steeds weer in- en uitpakken van de spullen vervelend. Daarnaast benoemen kinderen dat ze vaak mispakken op spullen en geven ze aan elke keer weer tijd nodig te hebben om te acclimatiseren na het wisselproces. Ze trekken zich daarvoor het liefst terug op een rustige plek. Doordat kinderen steeds wisselen van huis, worden andere gezinsleden gemist, vooral het gemis van ouders en halfbroertjes of -zusjes, kan enorm zijn.

Dat kinderen loyaal zijn komt in hun communicatie op vele manieren tot uiting; ze willen loyaal blijven aan beide ouders en zitten vaak klem. Daarnaast vergoelijken en verdedigen ze (uitspraken van en over) hun ouders. Ze zijn bovendien bezorgd om het welzijn van hun ouders en ze zorgen op allerlei manieren voor hun ouders. Na sommige vragen zijn kinderen stil, omdat ze moeite hebben om hun mening te geven, zonder in een loyaliteitsconflict te geraken; *ik weet het niet* is dan een veel gehoord antwoord.

Het vormen van een stiefgezin is geen sinecure. Kinderen willen hun ouders graag gelukkig zien, een stiefouder kan gezellig zijn en de kinderen kunnen hun bezorgdheid over de ouder los laten, maar het gaat ten koste van de tijd die de ouder voor het kind heeft. Kinderen geven daarnaast aan dat de regels veranderd zijn, sinds de komst van de stiefouder. Sommige kinderen willen geen bemoeienis van de stiefouder en vinden het leven in een stiefgezin stressvol. De band met halfbroertjes en -zusjes is beter dan met stiefbroers en -zussen. Het

valt niet mee om een band op te bouwen met een stiefbroers- en zussen als je elkaar weinig ziet.

Familieleden, vrienden en huisdieren zijn belangrijke steunfiguren voor kinderen. Daarnaast helpen sport, spel, muziek en beweging bij het wisselproces. Kinderen geven aan dat praten hen helpt bij het leren omgaan met gevoelens; sommige kinderen hebben daarvoor steun van een professional gekregen.

5 CONCLUSIE EN DISCUSSIE

5.1 Aanleiding

Veel jeugd- en gezinsprofessionals hebben te maken gescheiden ouders en hun kinderen. Er is veel bekend over de impact van een scheiding, maar veel minder over het gedrag en de beleving van kinderen die, na een scheiding, wisselen tussen twee huizen en daarnaast te maken krijgen met stiefouder. Het doel van dit onderzoek was, om door middel van literatuuronderzoek, het gebruik van bestaand beeldmateriaal en het interviewen van kinderen in de leeftijd van 8 tot 13 jaar, te achterhalen hoe kinderen de wisseldagen tussen stiefgezinnen ervaren en welke rol loyaliteit hierbij speelt. Kennis en inzicht hierover kan de deskundigheid van jeugd- en gezinsprofessionals vergroten, wat hen versterkt bij de ondersteuning van stiefgezinnen rondom wisseldagen.

5.2 Conclusie

5.2.1 Wisselen tussen stiefgezinnen

In dit onderzoek is duidelijk geworden dat loyaliteit een grote rol speelt bij het gedrag en de beleving van kinderen rondom de wisseldagen in stiefgezinnen. Kinderen laten zich echter niet gemakkelijk uit over de manier waarop hun ouders de wisseldagen hebben georganiseerd, omdat ze daarmee in een loyaliteitsconflict kunnen komen. Over andere zaken rondom de wisseldagen, ook over het leven in een stiefgezin, geven ze een duidelijke mening. Zodra het over hun ouders gaat, zijn kinderen voorzichtiger in hun uitspraken en komt de loyaliteit op diverse manieren tot uiting. Naast de loyaliteitsuitingen zijn er veel tekenen van parentificatie te zien in het gedrag van deze kinderen. Bij kinderen krijgt de loyaliteit aan ouders, voorrang op het loyaal zijn aan zichzelf. De stiefouder is voor kinderen vaak niet meer dan ‘de vriend(in)’ van de ouder.

5.2.2 Loyaliteitsuitingen en tekenen van parentificatie

Kinderen komen klem te zitten wanneer ze voor hen onmogelijke keuzes moeten maken, die ten koste gaan van één van hun ouders. Ze blijven loyaal en zorgen voor hun ouders, door niet te kiezen, want daarmee hoeven ze ook geen van beide ouders teleur te stellen. Ook wanneer één van de ouders klaagt over de andere ouder of verdriet heeft vanwege de andere ouder, voelen kinderen zich ertussen zitten.

Wanneer kinderen om hun mening wordt gevraagd, die in de richting komt van ‘partij moeten kiezen’, kunnen kinderen stil vallen, of zeggen dat ze het niet weten, omdat ze niet kunnen en willen kiezen tussen hun ouders. Als ze al kritische uitspraken doen, of iets zeggen wat op tekortkomingen van hun ouders zou kunnen wijzen, worden deze uitspraken direct vergoelijkt of verdedigd.

Het zwijgen van kinderen kan daarnaast betekenen, dat ze niet over hun gevoelens durven te praten. Ook hieronder kunnen parentificatie en (het voorkomen van) loyaliteitsconflicten schuilen. Het kind dat zich niet uitspreekt en dingen voor zich houdt, zorgt namelijk voor zijn

ouders, door ze geen pijn of verdriet te willen doen. Bovendien wil het geen van beide ouders ergens van beschuldigen, want ook dan komt de loyaliteit van het kind in het gedrang.

Deskundigen geven aan dat de manier waarop ouders met elkaar omgaan en een goede samenwerking, belangrijker zijn dan de hoeveelheid tijd die een kind doorbrengt bij elke ouder. Kinderen daarentegen, bestempelen een omgangsregeling waarbij het kind meer bij de ene ouder is dan bij de andere als ‘niet eerlijk’; zij willen daar graag iets aan veranderen. Ze streven naar een rechtvaardige balans, zodat ze hun ouders evenveel (tijd) kunnen geven. De kinderen, die een eerlijke tijdsverdeling hebben, geven aan dat minder wisselen en meer tijd bij één van de ouders henzelf meer rust zou geven. Toch gaan ze het gesprek met hun ouders hierover niet aan; ze zeggen te snappen dat hun ouders voor die regeling hebben gekozen. Kinderen willen hun ouders gelukkig zien en tevreden houden. Opnieuw is het geven en loyaal zijn aan beide ouders te horen.

Het zorgen van kinderen voor hun gescheiden ouders gebeurt op vele manieren. De rolomkering is gemakkelijk te zien bij het zorgende kind, dat ouders gaat verzorgen of hen troost. Kinderen maken zich bovendien meer zorgen om een ouder die geen nieuwe partner heeft en vinden het moeilijk om deze alleen te laten. De komst van een nieuwe partner betekent dat ze hun bezorgdheid om die ouder los kunnen laten. Het perfecte kind is terug te horen bij kinderen die vertellen dat ze hun gestreste ouder met rust laten en zelf niet moeilijk gaan doen, omdat hun ouders het al moeilijk genoeg hebben. Het kind dat kind moet blijven en de zondebok zijn in de interviews niet terug gehoord.

5.2.3 Stiefgezinsvorming

Kinderen kunnen moeite hebben het aangaan van een band met een stiefouder, omdat ze vrezen daarmee deloyaal aan de andere ouder te zijn; het kan voor kinderen voelen alsof ze hun eigen ouder vervangen. Bovendien zien kinderen de stiefouder slechts als ‘vriend(in)’ van de ouder. Hun band met de biologische ouder is door co-ouderschap namelijk onveranderd, waardoor kinderen geen ouder- of opvoedrol verwachten of accepteren van de stiefouder; ze zitten niet te wachten op de bemoeienis van een extra ouder en de nieuwe regels, die deze stiefouder met zich meebrengt, vinden kinderen al erg genoeg. Een stiefouder neemt daarnaast veel tijd van de ouder in beslag, die volgens de kinderen, ten koste gaat van hun tijd met de ouder. Het is dan ook niet verwonderlijk dat een stiefouder voor kinderen een outsiderpositie bekleedt en door hen als een indringer wordt gezien.

Pas als een kind de ruimte en het vertrouwen krijgt, om loyaal te kunnen blijven aan beide ouders, kan het ook een relatie opbouwen met de stiefouder. Er is sowieso tijd en empathie nodig om deze nieuwe band met de stiefouder op te bouwen. Een stiefouder heeft namelijk geen bloedband, geen existentiële band met het kind, dus de loyaliteit van het kind kan alleen verworven worden.

Vaak is de band met nieuwe stiefbroers en -zussen minder goed. Ook hier moet namelijk loyaliteit verworven worden en daarvoor is tijd samen nodig; en daar ontbreekt het vaak aan. Niet samenwonende stiefkinderen zien elkaar vaak alleen op feestjes en vakanties.

5.2.4 Praktische en mentale uitdagingen

Naast de loyaliteits- en zorgkwesties, zijn er praktische en mentale uitdagingen waar kinderen die wisselen tussen stiefgezinnen keer op keer mee te maken hebben. De onpraktische en vervelende kant van het wisselen zit voor kinderen in het steeds weer moeten in- en uitpakken én het vergeten van spullen.

Een ander huis betekent voor hen ook andere regels en verwachtingen, waaraan ze zich moeten conformeren. Ze hebben na elke wissel weer even tijd nodig, om op een rustige, eigen plek te kunnen acclimatiseren. Er is een sterke samenhang tussen de beleving van de kinderen en de manier waarop ouders handelen tijdens de wisseldagen. Als ouders zelf rustig blijven, helpen zij hun kinderen daarmee. Ouders moeten vooral niet te veel vragen gaan stellen, mopperen of chagrijnig doen rondom deze wisseldagen. Een emotionele ouder roept onbewust het zorgende kind naar boven.

Het wisselen van gezin betekent voor kinderen ook dat ze de andere ouder, en eventuele nieuwe broers en zussen, weer gaan missen. Naast de andere ouder, worden vooral halfbroers en -zussen, maar ook huisdieren, gemist.

5.2.5 Hulpbronnen

Het met iemand kunnen praten is voor kinderen een belangrijk vorm van steun. Kinderen ervaren dat het praten hen helpt. Voor sommige kinderen wordt een professional ingeschakeld en andere kinderen kunnen bij familie of vrienden terecht om over hun gevoelens te praten.

Het contact met deze andere familieleden, zoals broers, zussen en grootouders, vormt een belangrijke hulpbron voor kinderen. Niet alleen omdat praten helpt, maar ook omdat de band met familieleden van beide ouders hen kan helpen bij het herstellen van het vertrouwen in zichzelf en in hun omgeving. Dit komt zowel uit de interviews als in de literatuur naar voren.

5.3 Discussie

5.3.1 Beperkingen

De leeftijd van de kinderen en het onderwerp waarover ze werden bevraagd, kan ertoe geleid hebben dat kinderen sociaal wenselijke antwoorden hebben gegeven. De vraag is of deze kinderen wellicht te jong zijn om dit onderwerp al te kunnen bespreken, aangezien ze er nog midden in zitten en afhankelijk zijn van hun ouders. Daarnaast lijkt het tegenstrijdig om kinderen niet in een deloyale positie te willen brengen, maar wel te onderzoeken hoe loyaliteit een rol speelt. Er is geprobeerd rekening te houden met deze aspecten, door het doel van het interview en het onderzoek duidelijk uit te leggen, te starten met algemene en positieve vragen en door de moeilijke vragen zo veel mogelijke te veralgemeniseren (wat zou jij adviseren aan andere ouders/kinderen?). Het is bovendien voor kinderen spannend om zich uit te laten over hun gevoel, tegen een interviewer die ze niet kennen; hier is wellicht meer vertrouwen voor nodig.

De kinderen zijn geïnterviewd bij één van de ouders thuis, in de veronderstelling dat deze plek voor de kinderen veilig en vertrouwd is. Het is de vraag of deze plek wel zo neutraal is,

het is immers het huis van één van de ouders is, wat van invloed kan zijn geweest op de resultaten. Een neutralere plek, zoals de school van de kinderen, had wellicht andere resultaten opgeleverd.

5.3.2 Externe validiteit

Bij de werving van de respondenten en het selecteren van het beeldmateriaal zijn inclusiecriteria gebruikt. Er zijn tien kinderen, onder soortgelijke omstandigheden, geïnterviewd en negen tv-fragmenten geanalyseerd, waarin in elf kinderen geïnterviewd werden. Dit levert een totaal aantal van 21 respondenten op. De kinderen hebben te maken met verschillende omgangsregelingen en wonen verspreid door Nederland; sommige in een dorp, anderen in een stad. Het opleidingsniveau of de sociaal-economische status van de ouders van deze kinderen is niet bekend.

Er is zowel bij de tv-fragmenten als bij de interviews onderzoek gedaan, tot saturatie optrad. Vervolgens zijn er ter aanscherping en controle nog twee tv-fragmenten en interviews aan toegevoegd. Dat maakt de resultaten van dit onderzoek generaliseerbaar naar andere kinderen uit een soortgelijke populatie.

5.3.3 Verklaring uitkomsten

Kinderen worden steeds weer geconfronteerd met de gevolgen van de scheiding. Ze praten gemakkelijk over de vervelende, praktische zaken waar ze mee te maken hebben tijdens wisseldagen, maar hebben moeite met de gevoelige zaken, vooral wanneer daarbij om hun mening over hun ouders wordt gevraagd. Zodra ze zich kritisch over hen uitlaten, kunnen ze namelijk in een loyaliteitsconflict raken en niet langer loyaal blijven aan beide ouders. In hun communicatie is deze worsteling terug te horen; soms zwijgen ze, of ze zeggen het niet te weten, omdat ze er niet over kunnen of willen praten. Als tekortkomingen van ouders al ter sprake komen, worden deze vaak direct weer afgezwakt.

5.4 Aanbevelingen

5.4.1 Voor de praktijk

Voor ouders

Kinderen hebben recht op de liefhebbende zorg van hun beide ouders. Ouders kunnen er in principe vanuit gaan en erop vertrouwen, dat de andere ouder, net als zichzelf, het beste met het kind voor heeft. Geef elkaar als ouders dan ook de ruimte en het vertrouwen en deel de verantwoordelijkheid tot zorg voor het kind. Daarmee krijgt het kind de gelegenheid en vrijheid om zich op een veilige en gezonde manier te ontplooien.

Kinderen hebben van ouders begrip, rust en ruimte nodig om zich, na elke wissel, te kunnen aanpassen. Het helpt de kinderen als ouders zelf rustig blijven en niet te veel vragen gaan stellen.

Voor stiefouders

Uit de resultaten van het onderzoek blijkt dat kinderen niet op zoek zijn naar een extra ouder, die rol hoeft de stiefouder dus niet op zich te nemen. Dit besef kan de rol van de stiefouder

verlichten. Er kan echter wel een goede band worden verworven, maar hier is tijd, aandacht en empathie voor nodig. Zolang kinderen de ruimte voelen om trouw te blijven aan hun existentiële loyaliteit, kan er ook ruimte komen voor verworven loyaliteit met een stiefouder. Een stiefouder die een goede band heeft met het kind, kan als hulpbron voor het kind fungeren.

Voor hulpverleners

Stiefgezinnen zijn gebaat bij erkenning voor hun specifieke problematiek. Kennis over loyaliteit en de loyaliteitsuitingen van kinderen wenselijk voor een goede ondersteuning van stiefgezinnen. Psycho-educatie aan deze gezinnen kan hen helpen problemen te relativiseren en te normaliseren.

5.4.2 Voor vervolgonderzoek

Aangezien er weinig onderzoek gedaan is naar de wisseldagen waar scheidingskinderen mee te maken hebben, is meer onderzoek hierover aan te bevelen. In dit onderzoek zijn alleen kinderen gehoord; in een case-study, kunnen de meningen van alle leden van één stiefgezin over de wisseldagen belicht worden. Ook een focusgroep met experts op dit thema, zou waardevol zijn. Hetzelfde geldt voor een interview met volwassenen, die in retrospectief kijken naar hun beleving van wisseldagen tussen stiefgezinnen.

Tot slot is het interessant om te weten of een onderzoek onder kinderen met een andere culturele achtergrond dezelfde resultaten oplevert.

BRONNEN

- Atlas.ti (z.d.). *The Qualitative Data Analysis & Resource Software*. <https://atlasti.com/>
- Baarda, B., Bakker, E., Boullart, A., Fischer, T., Julsing, M., Peters, V., & Van der Velden, T. (2018). *Basisboek kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. (4^e dr.). Noordhoff.
- Baxter, L. A., Braithwaite, D. O., & Bryant, L. E. (2006). Types of communication triads perceived by young-adult stepchildren in established stepfamilies. *Communication Studies*, 57(4), 381-400.
<https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1093&context=commstudiespapers>
- Berends, S., & Buimer, L. (2020). *Omgangsregeling tussen ouders na scheiding*. WODC.
https://repository.tudelft.nl/assets/uuid:f7fe9c71-3db3-4f43-8fc9-5df243fa052a/3035_volledige_tekst_tcm28-453667.pdf
- Boeije, H., & Bleijenbergh, I. (2019). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: Denken en doen* (3^e dr.). Boom Lemma.
- Boszormenyi-Nagy, I. (2000). *Grondbeginselen van de contextuele benadering* (6^e dr.). De Toorts.
- Boszormenyi-Nagy, I., & Krasner, B. R. (1994). *Tussen geven en nemen: Over contextuele therapie* (8^e dr.). De Toorts.
- Brems, A. (2022, 2 februari). *Aaargh, het wisselmoment is weer pure stress*. Glinster.
<https://www.glinster.co/blog/aaargh-het-wisselmoment-is-weer-pure-stress>
- Bijster, P. (2022, 2 februari). *Over wisseldagen: hoe om te gaan met co-ouderschap*. Happinez. <https://www.happinez.nl/bewust-ouderschap/omgaan-met-co-ouderschap/>
- Cartwright, C. (2005). Stepfamily Living and Parent-Child Relationships: An Exploratory Investigation. *Journal of Family Studies*, 11(2), 267-283.
<https://doi.org/10.5172/jfs.327.11.2.267>
- De Keyser, N. (2017). *Weer eensgezind in een nieuw samengesteld gezin*. Garant.
- Delfos, M.F., (2000). *Luister je wel naar mij? Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar* (20e druk). SWP.
- Dillen, A. (2004). *Ongehoord vertrouwen. Ethische perspectieven vanuit het contextuele denken van Ivan Boszormenyi-Nagy*. Garant.
- Ducommun-Nagy, C. (2008). *Van onzichtbare naar bevrijdende loyaliteit*. Acco.
- Franse, L. (2022, 2 februari). *Omgangsregeling, wisseldag*. Amaril Mediation.
<https://www.amaril-mediation.nl/omgangsregeling-wisseldag-naar-de-andere-ouder/>
- Goyens, M. (2022, 2 februari). *Vermijd wisselstress: 10 tips om het wisselmoment gemakkelijker te maken voor je kind*. Perspectieven.

- <https://www.perspectieven.be/blog/vermijd-wisselstress-10-tips-om-het-wisselmoment-gemakkelijker-te-maken-voor-je-kind>
- Groenhuijsen, E. (z.d.). *Theoretische fundament bij de aanpak van complexe scheidingen*. Interne publicatie van Jeugdzorg Nederland.
<https://www.jeugdzorgnederland.nl/contents/documents/complexe-scheidingen-theoretisch-fundament.pdf>
- Hargrave, T.D., Pfitzer, F., & Michielsen, M. (red.) (2005). *Ontwikkelingen in de contextuele therapie. De kracht van geven en nemen in relaties*. Acco.
- Heybroek, I. & Overgaauw, B. (2004). Samen gesteld. De dynamiek van het stiefgezin (3^e dr.). SWP.
- Heybroek-Hessels, I. & Overgaauw, B. (2006). Een stiefgezin: mogelijkheden en beperkingen. Informatie voor (stief)ouders. *Psychopraxis*, 8(4), 153-156.
<https://doi.org/10.1007/BF03072291>
- Jagersma-van Dommelen, H.M. (2012). *Zicht op loyaliteit: practice based onderzoek naar hoe adolescenten loyaliteit vormgeven en de rol van de contextueel hulpverlener hierin*. [Masterthesis Christelijke Hogeschool Ede]. CHE.
- Jansen, W.S., & Jansen, G.J. (2019). *Lezen en beoordelen van onderzoekspublicaties: een handleiding voor studenten hbo en wo-gezondheidszorg, geneeskunde en gezondheidswetenschappen* (8^e dr.). ThiemeMeulenhoff.
- Michielsen, M. (1998). *Een contextuele visie op samengestelde gezinnen*. Uitwerking van een lezing voor een studiedag van Jeugdzorg Limburg.
- Michielsen, M. (2012). Complexe loyaliteiten in het nieuwe gezin. Hoe gaat de huisarts met conflicten om? *Huisarts Nu*, 41(3), 141-144.
https://www.domusmedica.be/sites/default/files/h41_03_14_complexe_loyaliteiten.pdf
- Michielsen, M., Van Mulligen, W., & Hermkens, L. (red.) (1998). *Leren over leven in loyaliteit. Over contextuele hulpverlening* (12^e dr.). Acco.
- Nederlands Jeugdinstituut (2019). *Uitvoeringsprogramma. Scheiden zonder Schade*.
<https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Uitvoeringsprogramma-Scheiden-zonder-schade.pdf>
- Nederlands Jeugdinstituut (2020). *Half miljoen kinderen leeft in samengesteld gezin*.
<https://www.nji.nl/nl/Actueel/Nieuws-uit-het-jeugdveld/2020/Half-miljoen-kinderen-leeft-in-samengesteld-gezin>
- Nederlands Jeugdinstituut (2021). *Cijfers over gezinnen*. <https://www.nji.nl/cijfers/gezinnen>
- Nederlands Jeugdinstituut (z.d.). *Brandbrief aan alle Gemeenten in Nederland*.
<https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Brandbrief-aan-alle-gemeenten-in-Nederland.pdf>
- Noordegraaf, M., & Vierwind, G. (red.) (2013). *Hulpverlening aan jeugd en gezin. Systeemgericht werken met adolescenten*. Coutinho.
- Onderwaater, A. (2018). *De onverbreekelijke band* (10^e gewijzigde dr.). Pearson.

- Onzetaal.nl (z.d.). *Wat betekent stief in stiefvader, stiefmoeder, enz. oorspronkelijk?*
<https://onzetaal.nl/taalloket/stief-in-stiefmoeder-stiefvader-enz>
- Papernow, P. (2017). Clinical Guidelines for Working With Stepfamilies: What Family, Couple, Individual, and Child Therapists Need to Know. *Family Process*, 57(1), 25-51.
<https://doi.org/10.1111/famp.12321>
- Perry-Fraser, C., & Fraser R. (2016). Transition Daze: A Qualitative Analysis of Transition Days in Blended Families. *Psychology*, 7(8), 1110-1118. doi: 10.4236/psych.2016.78111
- Perry-Fraser, C., & Fraser, R. (2017). A Qualitative Analysis of Difficulties on Transition Days in Blended Families. *Advances in Applied Sociology*, 7(6), 245-259. doi: 10.4236/aasoci.2017.76015
- Schoemaker, K., Visser, M., van Lawick, J., & Finkenauer, C. (2017). *Vechtscheidingen: Beleving en ervaringen van ouders en kinderen en verandering na Kinderen uit de Knel*. Vrije Universiteit Amsterdam / Universiteit Utrecht / Academische Werkplaats Kindermishandeling.
- SkyhighTV (z.d.). *Van vader naar moeder*. <https://www.skyhightv.nl/van-vader-naar-moeder>
- Smart, C. (2004). Changing Landscapes of Family Life: Rethinking Divorce. *Social Policy and Society*, 3(4), 401-408.
- SOVEE (z.d.). *Over SOVEE*. <https://www.ovee.nl/over-sovee/>
- Ter Voert, M. (2019). Factsheet 2019-1. *Scheidingen 2018; Gerechtelijke procedures en gesubsidieerde rechtsbijstand*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC), ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Ter Voert, M. (2020). Factsheet 2020-1. *Scheiding 2019. Gerechtelijke procedures en gesubsidieerde rechtsbijstand*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC), ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Van den Eerenbeemt, E.-M., (2009). *Door het oog van de familie. Liefde, leed en loyaliteit*. Uitgeverij Bert Bakker.
- Van den Eerenbeemt, E.-M., & Van Heusden, A. (2008). *Balans in beweging. Ivan Boszormenyi-Nagy en zijn visie op individuele en gezinstherapie* (11^e dr.). De Toorts.
- Van der Meiden, J. (2020). *Van contextuele therapie naar praktijk*. Coutinho,
- Van der Meiden, J. (2021). De toepasbaarheid van contextuele interventies in systeemtherapie. *Systeemtherapie* (33)2, 171-185.
- Van der Valk, I., De Boer, G., Bergenhenegouwen, H., & Van der Veldt, M.-C. (2020). De Herziene Richtlijn Scheiding en Problemen van Jeugdigen. *Kinder- en Jeugdpsychotherapie*, 47(2), 22-45. <https://www.vkjp.nl/tijdschrift-artikelen/2-2020-de-herziene-richtlijn-scheiding-en-problemen-van-jeugdigen>
- Van der Valk, I., Van den Berg, G., Van der Veldt, M.-C., Antoniësz, I., & Spruijt, E. (2020). *Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming*

- (3^e dr.). <https://richtlijnenjeugdhulp.nl/wp-content/uploads/2021/01/Richtlijn-Scheiding-en-problemen-van-jeugdigen-2020.pdf>
- Van der Voort van der Kleij, A. (2006). Het Stiefgezin Doorgronden. Wel of Geen Bloedband zorgt voor Spanning in Samengestelde Gezinnen. *Maatwerk*, 7(4), 158-160. doi: 10.1007/BF03070697
- Van der Wel, J. (2005). In Gesprek met Jonge Kinderen. *Kwalon. Tijdschrift voor Kwalitatief Onderzoek*, (10)1, 48-50.
https://www.tijdschriftkwalon.nl/inhoud/tijdschrift_artikel/KW-10-1-14/In-gesprek-met-jonge-kinderen
- Van Mierlo, F., Michielsen, M., De Buysser, & Rooijackers-Segers, G. (1998). Passend geven en nemen: hulpverlening aan volwassenen die als kind geparentificeerd werden. In M. Michielsen, W. van Mulligen & L. Hermkens (red.), *Leren over leven in loyaliteit. Over contextuele hulpverlening* (12^e dr.) (pp. 83-107). Acco.
- Verhoeven, N. (2018). *Wat is onderzoek? Praktijkboek voor methoden en technieken* (6^e dr.). Boom.
- Zapp.nl (z.d.), *Van Vader naar Moeder*.
<https://www.zapp.nl/programmas/vanvadernaarmoeder>

BIJLAGE 1 – TABEL MET DEELVRAGEN

	Deelvraag	Dataverzamelingsstechniek	Analysemethode	Respondenten
1	Wat zegt de literatuur over gedrag en beleving van kinderen rondom wisseldagen tussen stiefgezinnen?	Literatuuronderzoek Google Scholar/ Researchgatenet/ Springerlink <u>Zoektermen:</u> stief(gezinnen/ -families/ -ouders/ -kinderen); overdrachtsmomenten; wisseldagen; scheiding; problemen; kinderen <i>Stepfamilies (-parents/ -children); blended families; transition days; divorce; problems; children</i>		n.v.t.
2	Wat zegt de contextuele literatuur over loyaliteit van kinderen van gescheiden ouders in stiefgezinnen?	Literatuuronderzoek Google Scholar/ Researchgatenet/ Springerlink <u>Zoektermen:</u> loyaliteit; loyaliteitsproblemen; loyaliteitsuitingen; kinderen; scheiding; stiefgezinnen; Nagy; contextueel <i>Loyalty; loyalty binds; children; divorce; stepfamilies; blended families</i>		n.v.t.
3	Hoe ervaren kinderen (van 8 tot 13 jaar) de wisseldagen tussen stiefgezinnen?	a. Gebruik maken van bestaand materiaal: deskresearch. Observeren van diepte-interviews (Baarda et al., 2018) in de afleveringen van de Zapp-	Topiclijst. Transcriberen en open, axiaal en selectief coderen (Baarda et al., 2018). Gebruik van computer-	N=11* (* in negen fragmenten, kwamen elf kinderen aan het woord – in twee

		serie van 'Van Vader naar Moeder'.	programma Atlas.ti (Atlas.ti, z.d.)	interviews betrof het een tweeling)
		b. Half-gestructureerde interviews (Baarda et al., 2018)	Transcriberen en open, axiaal en selectief coderen (Baarda et al., 2018). Gebruik van computer-programma Atlas.ti (Atlas.ti, z.d.)	N=10 <u>Selectiecriteria</u> - 8 tot 13 jaar - ouders één jaar geleden gescheiden -kinderen wisselen minstens twee maal per maand - minstens één stiefouder

BIJLAGE 2 – INTERVIEWLEIDRAAD

Interviewleidraad (eerste versie – aangepaste versie onderaan)

Hoofdvraag:

- Welke rol speelt loyaliteit bij het gedrag en de beleving van kinderen van 8 tot 13 jaar, in stiefgezinnen rondom wisseldagen?

Deelvraag:

- Hoe ervaren kinderen (van 8 tot 13 jaar) de wisseldagen in/tussen stiefgezinnen?

Starten met mezelf voorstellen. In ‘kindertaal’ uitleggen wat het doel van dit interview en van mijn onderzoek is. Uitleg geven over het hoe en waarom van het opnemen en benadrukken dat ik bij het uitschrijven van de interviews alle namen weglaat, zodat niemand bij het lezen kan denken: ‘hee, die ken ik’. Vertellen hoe lang het interview ongeveer zal gaan duren (30 minuten is met kinderen waarschijnlijk het meest realistisch). Toestemming van ouders en het kind zelf. Daarna de opname starten met een korte introductie van en door het kind. “Mijn naam is X, ik ben .. jaar. Mijn ouders zijn x jaar uit elkaar. Ik woon x dagen bij mama en x dagen bij papa”.

1. Hoe ziet de dag eruit waarop jij wisselt van het ene huis naar het andere huis?
2. Wat vind je van de wisseldag?
 - a. Wat vind je het moeilijkste aan de wisseldag? Wat doe jij dan?
 - b. Wat maakt de wisseldag moeilijker voor jou? Wat doe jij dan?
 - c. Wat maakt de wisseldag gemakkelijker voor jou? Wat doe jij dan?
3. Stel dat jij zou mogen bepalen hoe de wisseldag eruit zou zien, wat zou er dan anders gaan?
4. Hebben allebei je ouders een nieuwe liefde?
 - a. Heeft jouw vader een nieuwe vriendin/vrouw? Zo ja, hoe noem je haar (stiefmoeder/bonusmoeder/vriendin van mijn vader/voornaam?

- b. Woont ze bij jouw vader? Zo ja, weet je nog dat zij bij jouw vader kwam wonen? Hoe hebben ze dat aan jou verteld?
 - c. En hoe gaat het tussen jou en haar?
 - d. Heeft jouw moeder een nieuwe vriend/man? Zo ja, hoe noem je hem (stiefvader/bonusvader/vriendin van mijn vader/voornaam)?
 - e. Woont hij bij jouw moeder? Zo ja, weet je nog dat hij bij jouw moeder kwam wonen? Hoe hebben ze dat aan jou verteld?
 - f. En hoe gaat het tussen jou en hem?
5. Heb je nog tips voor andere kinderen die ook van huis wisselen?
- Heb je nog tips voor de ouders van deze kinderen? En voor hun stiefouders?
6. Zijn er nog dingen die je wil vertellen, of die ik ook had kunnen vragen (bijvoorbeeld aan andere kinderen)?

Interviewleidraad (aangepaste versie)

Starten met een korte intro van het kind.

Mijn naam is X, ik ben .. jaar. Mijn ouders zijn x jaar uit elkaar. Ik woon x dagen bij mama en x dagen bij papa.

1. Hoe ziet de dag eruit waarop jij wisselt van het ene huis naar het andere huis?
2. Wat vind je het leukste aan de wisseldag? Wat maakt de wisseldag leuker/gemakkelijker voor jou? Wat doe jij dan?
3. Wat vind je het moeilijkste aan de wisseldag? Wat doe jij dan? Wat maakt moeilijker voor jou? Wat doe jij dan? Wie zorgt er voor jou als je het moeilijk vindt/zou vinden? Bij wie kun je vertellen dat je het moeilijk vindt?
4. Stel dat jij zou mogen bepalen hoe de wisseldag eruit zou zien, hoe zou die er dan uit zien? Wat zou anders gaan dan? Voor wie is het een voordeel dat jij het wisselen makkelijk(er) zou vinden?
5. Hoe denk je dat ouders die gaan scheiden de wisseldagen het beste kunnen regelen, zodat er geen ruzies ontstaan?
6. a. Heeft jouw vader een nieuwe liefde? Zo ja, hoe noem je haar (stiefmoeder/ bonusmoeder/ vriendin van mijn vader/ voornaam)?
b. Woont ze bij jouw vader? Zo ja, weet je nog dat zij bij jouw vader kwam wonen? Hoe hebben ze dat aan jou verteld?

- c. En hoe gaat het tussen jou en haar?
- 7. a. Heeft jouw moeder een nieuwe liefde? Zo ja, hoe noem je hem (stiefvader/ bonusvader/ vriendin van mijn vader/ voornaam)?
b. Woont hij bij jouw moeder? Zo ja, weet je nog dat hij bij jouw moeder kwam wonen? Hoe hebben ze dat aan jou verteld?
c. En hoe gaat het tussen jou en hem?
- 8. Wat doe jij voor je ouders? Maak je je wel eens zorgen om je ouders/ ben jij wel eens bezorgd om je ouders? Wat doe je dan? Wat doe je als een van je ouders verdrietig/boos is? En wie zorgt er voor jou als jij verdrietig bent?
- 9. Zijn er ook nog voordelen aan gescheiden ouders? Of aan wisseldagen?
- 10. a. Heb je nog tips voor ouders op wisseldagen?
b. En voor stiefouders? En voor kinderen? En voor mij? Wat had ik nog moeten/kunnen vragen?

“Spiekbriefje”

- Voorstellen
- Wisseldag – hoe ziet die eruit
- Leukste
- Moeilijkste
- Wat zou jij veranderen
- Hoe regelen zodat ruzies vermeden worden
- Nieuwe liefdes?
- Zorgen om / zorgen voor – hoe
- Boze / verdrietige ouder
- Voordelen
- tips

BIJLAGE 3 – KERNLABELSCHEMA

Kernlabels <i>met definities</i>	Sublabels	Aantal citaten	Codes
wisselproces in de praktijk: <i>alle praktische zaken waar kinderen op een wisseldag mee te maken hebben & de mening van kinderen over de organisatie ervan</i>	organisatie van omgangsregeling en wisseldagen	29	3:1/16; 4:1; 7:2; 8:3; 9:1/2/3/13; 10:1/2/24/25/27/29; 11:1; 12:1/21; 13:1/2/3/16/28/29; 14:2/13/22; 15:1; 17:31
	mening van het kind over de organisatie	25	2:26; 6:3/16/18; 7:15; 8:14; 9:11/13/16; 10:25/27/29; 11:17; 12:21/22; 13:19/26/28/29; 14:8/13/54; 15:5/15
	spullen	40	1:2/3/19; 2:7; 3:2; 4:2/4; 5:5; 6:2/17/18/20; 10:1/11/12; 11:3; 12:2/3/4/9; 13:1/4/5/19; 14:1/5/6/7/8/48/54; 15:5/7; 16:3; 17:1/3; 18:1/2; 19:1/2
	verplaatsing van het kind	9	5:14; 8:33; 9:3/4; 10:11; 12:22; 14:62; 15:38/39
	gewenning aan het wisselen	6	2:26; 12:46; 13:10/21/67; 14:18
mentale belasting voor kinderen door de wisseldagen: <i>de mentale aspecten, het gevoelsleven van een kind op de wisseldag</i>	acclimatiseren/wennen	15	9:17/18/36; 10:36; 11:2/7; 12:14; 13:11/12/13/18/63/67; 14:5; 16:9
	missen	15	1:5/6; 4:5; 9:5/7/9/14; 10:7; 11:5/7/10/16; 16:2; 17:9
	pijn en verdriet	10	2:13/26; 9:10; 11:16; 14:65; 18:10/11; 19:7/8/9
loyaliteitsuitingen: <i>‘een waarneembare uitlating waaruit loyaliteit blijkt’ (Noordegraaf & Vierwind, 2013, p.164)</i> <i>In dit onderzoek: de diverse manieren waarop loyaliteit in de communicatie van kinderen tot uiting komt</i>	angst voor/moeite met niet zien ouders	5	3:6; 4:8; 9:14; 11:16; 18:12
	klem zitten	7	1:23; 3:9; 6:12; 11:36; 13:68; 14:53/56
	niet praten, niet weten, zwijgen	28	1:11; 4:8; 6:1/3/16/21; 9:12; 10:14; 11:13; 12:6/13/18/44/47/48/49/50/51/52; 13:10/72; 14:24; 15:3/8/15/40/41; 17:15
	onrechtvaardig/niet eerlijk	7	7:15; 9:11; 12:21; 13:22; 14:3/12; 15:14
	schaamte & schuld	10	2:13/16/23/26; 3:12; 13:21; 16:13/15; 19:8/12
	vergoelijken & verdedigen	33	1:25; 2:30; 6:14; 8:21; 10:10/13/29/44; 12:8/9/10/12/15/18/20/39/42/46; 13:22/23/27/44/47/53/71; 14:18/42; 15:4/28/35/37; 17:14; 18:6

	zorgen om & voor ouders	23	1:22; 3:9; 5:1/7; 8:23/26/27; 9:31; 10:22; 11:13/28/29/30/31; 12:34/35; 13:60; 14:22/38/53; 15:31; 18:6/8
	overige loyaliteitsuitingen	14	1:24; 6:14; 15:18; 16:6/12/14; 17:4/5/6/26/27; 18:3/10/11
stiefgezinsvorming: <i>alle aspecten die meespelen bij het vormen van een stiefgezin</i>	band met stiefouder	32	2:29; 3:10/12; 4: 10/12; 7:17/18/20; 8:16; 9:5/28/29/30/38; 10:16; 11:39; 12:32; 13:46/58/59; 14:29/34/40/43/44/45/46; 15:26/27; 16:4/5/9
	band met nieuwe broers en zussen	20	4:12; 5:4/12; 9:5/6/7; 10:21; 11:25; 12:32; 13:8/35/51/57; 14:31/32/40; 15:23; 16:6/9; 17:9
	samenwonen met stiefgezinsleden	24	2:28; 6:6; 7:20; 8:18; 9:25/27; 10:15/17/19; 11:23; 12:28/30; 13:34/36/37; 13:39/40/52; 14:27/30/33; 15:19/20; 19:11
	nadelen stiefgezin	14	7:18/21; 8:18; 13:46/49; 14:28/30/40/41/42/45/46; 19:8/9
	voordelen stiefgezin	12	2:29; 5:12/16; 6:8/14; 8:16/34; 13:61/74; 14:46; 14:64; 19:11
Hulpbronnen: <i>'betrouwbare relaties (...) waarin een faire balans van geven en ontvangen bestaat' (Van der Meiden, 2020, p.166)</i> <u>In dit onderzoek: de factoren die helpend/ steunend zijn voor kinderen op moeilijke momenten</u>	steunende activiteit/houding	36	1:12/17; 2:21; 4:5/13/14/15; 5:13/14; 8:29; 9:36; 10:36/37; 11:10/11/15/33; 12:16/17; 13:12/13/14/15/16/17/65/66/67; 14:9/60; 16:10; 17:19/21/29; 19:4/10
	steun van huis- of knuffeldier	19	1:2/4/5/16; 4:5; 5:15; 11:8/9/12/15/19/20/21/32/33/35; 16:10/17; 17:3
	steunfiguren	11	11:12/15/33; 13:14/15/16/17; 14:9/10/63; 17:21
	professionele hulp	4	1:11; 2:19; 9:15; 17:18

Beste ouder/verzorger,

Heel fijn dat uw kind wil meewerken aan dit onderzoek. Omdat uw kind jonger is dan 16 jaar heeft het, om mee te mogen doen, uw toestemming nodig. Op de achterkant van deze brief kunt u toestemming geven.

Het onderzoek

In het onderzoek, voor mijn opleiding aan de Christelijke Hogeschool, wil ik te weten komen hoe de wisseldagen van kinderen van gescheiden ouders verlopen en wat de kinderen hier zelf van vinden. Ik hoop dat hierdoor duidelijk wordt wat kinderen leuk of lastig vinden aan deze wisseldagen, zodat deze momenten voor ouders en kinderen soepel(er) verlopen.

Vertrouwelijk

De gegevens uit het interview worden vertrouwelijk behandeld; namen en andere gegevens worden onherkenbaar gemaakt. De opnames worden na het onderzoek vernietigd.

Bedankje

Als bedankje voor deelname krijgt uw kind na afloop van het interview een kleine attentie (een tegoedbon ter waarde van € 5,-).

Vragen

Mocht u nog vragen hebben of na afloop nog iets met mij willen bespreken, dan kunt u mij bellen (06-81477047) of mailen ellevdt@gmail.com.

Hartelijk dank.

Met vriendelijke groet,

Elle van den Tillart

Toestemming voor deelname aan het onderzoek naar gedrag van kinderen in stiefgezinnen
rondom wisseldagen & voor het opnemen en gebruiken van het interview

Hierbij geef ik (uw naam)

.....

toestemming dat mijn kind (naam van uw kind)

.....

deelneemt aan een interview voor het onderzoek over wisseldagen.

Datum

BIJLAGE 5 - TABEL MET KENMERKEN VAN DE RESPONDENTEN

	J/M	leeftijd	stief-moeder	stief-vader	stiefbroer- /zus	halfbroer- /zus	Omgangs- regeling *
1	M	11	-	+	-	+	5-2-5-2 CO
2	J	11	+	+	-	-	12-2 KOGR
3	M	12	+	+	-	-	12-2 KOGR
4	J	10	-	+	-	+	11-3 KOGR
5	M	9	+	+	-	-	7-7 CO
6	J	10	+	+	+	-	13 ½ - ½ BO
7	J	6	-	+	+	-	11-3 KOGR
8	M	9	-	-	-	-	6 ½ - ½ BO
9	J	11	+	+	+	+	4d-3d CO
10	J	10	-	+	+	+	2-2-5-5 CO
11	M	8	+	-	+	-	2-2-5-5 CO
12	J	10	+	-	+	-	2-2-5-5 CO
13	M	12	+	+	+	-	2-2-5-5 CO
14	M	12	+	+	+	-	2-2-5-5 CO
15	J	8	-	+	+	-	11-3 KOGR
16	M	11	+	+	-	+	12-2 KOGR
17	M	11	+	+	-	+	7-3 ½ CO
18	J	9	-	+	-	-	3 ½ - 3 ½ CO
19	J	9	-	+	-	-	3 ½ - 3 ½ CO
20	M	10	+	+	-	-	12-2 KOGR
21	M	10	+	+	-	-	12-2 KOGR
	11M/10J	10 gemid.	13	18	9	6	2x BO*; 8x KOGR; 11x CO

- Kind 7 is 6 jaar. Zijn interview is meegenomen in de resultaten, omdat het waardevolle informatie gaf; zijn antwoorden waren heel anders dan die van kind 15, zijn oudere broer.
- Kind 8 had een stiefvader, maar de relatie tussen moeder en stiefvader was ten tijde van het interview verbroken.
- Kind 20 en 21 hebben geen stiefmoeder, maar twee stiefvaders; hun vader heeft een nieuwe relatie met een man.
- De tijdsverdeling van de omgangsregeling is aangeduid in dagen; een kind is bijvoorbeeld 2 dagen bij moeder, dan 2 dagen bij vader, dan 5 dagen bij moeder, etc. De vorm van de omgangsregeling is afgekort, waarbij de letters voor het volgende staan: BO=begeleide omgang; KOGR=klassieke omgangsregeling en CO staat voor co-ouderschap.

BIJLAGE 6 – GESELECTEERDE TV-UITZENDINGEN ‘VAN VADER NAAR MOEDER’

Anna – uitzending 14 maart 2021

https://www.zapp.nl/programmas/vanvadernaarmoeder/gemist/VPWON_1324031

Huub – uitzending 16 maart 2019

https://www.zapp.nl/programmas/vanvadernaarmoeder/gemist/VPWON_1298269

Iris – uitzending 12 januari 2020

https://www.zapp.nl/programmas/vanvadernaarmoeder/gemist/VPWON_1307077

Javy – uitzending 2 maart 2019

https://www.zapp.nl/programmas/vanvadernaarmoeder/gemist/VPWON_1298267

Julia – uitzending 23 februari 2020

https://www.zapp.nl/programmas/vanvadernaarmoeder/gemist/VPWON_1307083

Kayla – uitzending 23 februari 2019

https://www.zapp.nl/programmas/vanvadernaarmoeder/gemist/VPWON_1298266

Mila – uitzending van 19 januari 2019

https://www.zapp.nl/programmas/vanvadernaarmoeder/gemist/VPWON_1298261

Pim en Thijs – uitzending 25 december 2021

https://www.zapp.nl/programmas/vanvadernaarmoeder/gemist/VPWON_1335897

Veerle en Amber – uitzending van 9 maart 2019

https://www.zapp.nl/programmas/vanvadernaarmoeder/gemist/VPWON_1298268